

PETRÉTEI DÁVID

Elkövetői profilalkotás és a bűnügyi helyszín elemzése¹

E tanulmányban a bűnügyi helyszín elemzése során leszűrt adatok alapján történő elkövetői személyiségprofil-alkotást avagy viselkedéselemzést mutatom be.

A profilalkotás fogalma

A személyiségprofil-alkotás vagy viselkedéselemzés a kriminalisztika egyik módszere, amely ismeretlen elkövetők felderítésére alkalmazható. A módszer arra épül, hogy a személyiség alapvetően határozza meg a viselkedést. És megfordítva: a viselkedés ismeretében következtetni tudunk a személyiségre.

A hazai szakirodalomban a *profilozás* „*azt a folyamatot jelenti, amelynek során egy adott bűntényről vagy bűnügyi helyszínről rendelkezésre álló információk alapján pszichológiai-szociológiai portré készíthető a bűncselekmény ismeretlen elkövetőjéről*”.² Illetve „*a bűnügyi profilalkotás a kriminálpszichológia egyik legígéretesebb alkalmazott területe. A módszer a pszichológiát, a pszichiátriát, a pszichopatológiát és a szociológiát használja fel az ismeretlen tettes felderítésének segítésére. A profilalkotás során pszichológiai jellegű adatok kiemelése, rendszerezése, elemzése és értékelése történik, melynek során a profilt készítő szakember meghatározza az elkövető demográfiai és személyiségbeli jellemzőit. Tehát: a profilalkotás*

¹ A tanulmány a Rendőrség Tudományos Tanácsának 2019. évi pályázatán harmadik helyezést elért pályamű szerkesztett változata.

² Nagy Enikő – Elekesné Lenhardt Zsuzsa: A specifikus elkövetői profilalkotás elmélete és gyakorlata. *Belügyi Szemle* 2004/6. 51–65. o.

az elkövető legfőbb személyiség- és viselkedésbeli jellemzőinek rekonstrukciója cselekményének pszichológiai szempontú elemzése alapján.”³

Ebben a tanulmányban a profilalkotás egyik legfontosabb adatforrását, a helyszínt és az onnan nyert tárgyi bizonyítási eszközöket igyekszem körüljárni.

A profilalkotás kezdetei

Talán Cesare Lombroso volt az első, aki leszögezte, hogy a különböző típusú elkövetők különböző típusú bűncselekményeket valósítanak meg. Azaz vannak „tipikus” zsebtolvajok, „tipikus” betörők, „tipikus” gyilkosok. Lombroso tanait hagyományosan meghaladottnak tekintjük, de csak mert a bűnözői tipológiához külső testi jegyeket, úgynevezett stigmákat társított. Másrészt a bűnöző embert atavizmusnak tekintette, egy a mi korunkban ragadt „őseembernek”, aki ebből az atavizmusból kifolyólag sérti meg a modern társadalmi együttélés szabályait. Lombroso védelmében meg kell jegyezni, hogy nem teoretikus szobatudós volt, hanem börtönorvosként a jogerősen elítélt elkövetők megfigyelésére valódi lehetősége nyílt. A kriminológia meghaladottnak tekinti az atavizmust mint bűnözési elméletet, illetve a testi stigmákat is; azt az állítást azonban, hogy a különböző típusú elkövetők különböző típusú bűncselekményeket valósítanak meg, ma is igaznak tekintjük.⁴

A – talán – első ismert bűnügyi személyiségprofil a Hasfelmetsző ügyében készítette Thomas Bond angol sebész, aki az ötödik áldozat post mortem vizsgálatát végezte, és annak eredményeit összevetette a négy korábbi áldozatra vonatkozó nyomozati anyagokkal. Ez alapján kijelentette, hogy az öt áldozatot ugyanaz a személy gyilkolta meg, egyedül, késsel, releváns anatómiai vagy akár mézárszéki ismeretek nélkül; a gyilkosságok fő oka az azokat követő csonkításos rituálé volt. Ezt követően leírja a valószínű

³ Lehoczki Ágnes: Nehézségek és módszertani dilemmák a profilalkotás hazai kutatásában. Magyar Rendészet 2014/2. 51–61. o.

⁴ Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia. Osiris Kiadó. Budapest, 2005. 97–99. o.

elkövetőt: testileg erős, igen hidegvérű és merész. Biztosan férfi. Periodikusan jelentkezik nála az ölési vagy erotikus késztetés, ami táplálkozhat haragból vagy akár vallásos tébolyból is, ezek közül nem tud választani a szakértő. Az elkövető hiperszexuális. Középkorú, csendes, megfelelően öltözött, külleme nem kirívó; az elkövetéskor köpenyt vagy hosszú kabátot visel, ami eltakarja az esetleges vérfoltokat a kezein vagy a ruháján. Az elkövető magányos, „bogaras” típus, valószínűleg nincs rendes foglalkozása, bár alkalmi munkából némi jövedelme vagy valamilyen járadéka lehet. A környezetében élő „rendes emberek” tudhatják, hogy övele nincs minden rendben, de ezt maguktól nem fogják közölni a rendőrséggel. Célszerű ezügyben jutalmat kínálni.⁵

Az elkövetői személyiségprofil-elemzés hagyományos úttörőjének James A. Brussel New York-i pszichiátert tekintik, aki 1957-ben egy sorozatrobantó személyiségét írta le a nyomozóknak, a helyszíni anyagok és az illető rendőrséghez intézett levelei alapján. Az elfogott robbantóra a profil tökéletesen ráillett. Olyannyira, hogy a pszichiáternek sikerült ráhibáznia még arra is, hogy milyen divat szerint öltözködik az ismeretlen elkövető.

Az 1970-es években az Egyesült Államokban alakult ki a voltaképpeni állandó profilalkotó csoport, az FBI Viselkedéstudományi Részlege, későbbi nevén Nyomozástámogató Részlege (Investigation Support Unit). Az itt dolgozó szakemberek eleinte túsztárgyalással foglalkoztak, később kezdték a nyomozás adatai alapján az ismeretlen elkövető viselkedését elemezni és ezáltal személyiségét feltérképezni. Így pedig életkorára, habitusára, iskolázottságára, sőt életkörülményeire és vágyaira is következtetni tudtak. Kutatási módszerük nagyrészt empirikus alapokon állt: a már elfogott sorozatgyilkosokat és sorozatos nemi erőszaktevőket pszichológiai és szociológiai kérdőívekkel, illetve interjúkkal vizsgálták. Kutatásuk célja annak megállapítása volt, hogy adott bűncselekményfajta milyen lelki-érzelmi szükségletet elégít ki az elkövetőben. Ha megfigyelhető valamilyen

⁵ Home Office Correspondence 1782–1979, HO 144/221/A49301C, ff. 220–223, National Archives, UK. Idézi Peter Vronsky: Sons of Cain – The History of Serial Killers from the Stone Age to the Present. Berkley. NY USA, 2018. 237–239. o.

ragaszkodás vagy rítus, úgy ennek mi az oka. Ha sikerül rájönni, hogy az elkövető mit kompenzál cselekményeivel, egyrészt közelebb lehet kerülni a kilétéhez, másrészt eredményesebb kihallgatási taktikát lehet a későbbiekben felépíteni. A profilalkotás igazi úttörője, az egység későbbi vezetője, John Edward Douglas volt, huszonöt év szolgálata alatt több ezer személyiségprofil megalkotója. A profilalkotást az otthonainkba behozó film, a Bárányok hallgatnak Scott Glenn által alakított „Crowford ügynökét” róla mintázták, ahogy a Criminal Minds (Gyilkos elmék) sorozat „Gideon” és „Rossi”, illetve a Mindhunters sorozat „Ford ügynök” nevű karakterét is.

Az FBI Nyomozástámogató Részlege három fő tevékenységet lát el: egyrészt megalkotja az ismeretlen elkövető személyiségprofilját, azaz felvázolja a legvalószínűbb pszichológiai és szociológiai jellemzőit. Másrészt nyomozástaktikai ajánlásokat tesz az ismeretlen elkövető „előcsalogatása”, viselkedésének manipulálása, végső soron sikeres elfogása érdekében. Harmadrészt az elfogott elkövető kihallgatásához, illetve a vádemeléshez nyújt taktikai tanácsokat. (Ez utóbbi kettőhöz pedig a megalkotott profilt használják fel.)

A személyiségprofilozó forrásai

Látható a Hasfelmetsző fent említett ügyéből, hogy a személyiségprofil felállítója milyen adatforrásokból dolgozik. Ez ma sincs másképp. Az elkövetői személyiségprofil megalkotásának forrásai az alábbiak lehetnek:

- Viktimológia, azaz áldozattan. A sértett személy valamennyi jellemzője ide tartozik; ezek alapján róla is személyiségprofil készül. A szakértők megbecsülik, vagy legalábbis megkísérlik megbecsülni, hogy adott helyzetben hogyan viselkedhetett a sértett. Például visszahúzódo, félénk természetű, akkor miért kapott olyan sok ütést? Ha azt feltételezik, hogy mindenben igyekezett az elkövető kedvére tenni, akkor az miért kínoztta meg mégis? Ha harcias, kárkán természet volt, akkor hogy rabolhatták el fényes nappal a kocsija mellől? Egyáltalán, életmódját, lakhatását tekintve milyen

kockázati csoportba tartozott? És így tovább; megannyi támpont az (ismeretlen) elkövető motivációjához és módszereihez. Gyűjtogatások esetében „viktimológiai” profil készül a támadott ingatlanról is.

- Helyszín; az elkövetés helyszíne vagy helyszínei.
- Az igazságügyi orvostani, valamint krimináltechnikai bizonyítékok.

Ebben a tanulmányban ez utóbbi két kérdésre fókuszálok, nem téve köztük éles különbséget. A releváns orvosszakértői vagy tárgyi bizonyítékok forrása ugyanis a helyszíni, illetve halottszemle.

Modus operandi, illetve kézjegy

Ezen a ponton meg kell tennünk egy nagyon fontos fogalmi elhatárolást. Douglas és munkatársai ugyanis megkülönböztetik egymástól az elkövetési módszer két összetevőjét: a modus operandit és a kézjegyet. A modus operandi az elkövetési módszer minden olyan összetevője, ami a bűncselekmény sikeres megvalósításához szükséges. A kézjegy pedig mindaz, ami nem feltétlenül szükséges a sikeres elkövetéshez (sőt!), de az elkövető mégis végrehajtja, mert valamilyen pszichológiai szükségletet elégít ki vele. A sorozat-elkövetők modus operandija cselekményről cselekményre változhat, ahogy alkalmazkodnak a körülményekhez, vagy ahogy tanulnak a hibáikból. A kézjegy azonban nem változik. Az abból a pszichológiai szükségből táplálkozik ugyanis, ami az elkövetőt hajtja, sorozat-elkövetésre ösztökéli.

Hosszas elméleti fejtegetés helyett lássunk egy példát a modus operandi és a kézjegy elhatárolására. Adva van három nemi erőszaktevő. Mind a három egy nagy parkban kap el este kocogó nőket. Az egyik éppen hogy félrehúzza a fehérneműt hajtja végre a bűncselekményt, közben szóban nyugtatva a sértettet, érdeklődve, hogy nem okoz-e fájdalmat, illetve próbálja rávenni a sértettet, hogy dicsérje őt, magasztalja férfiasságát, teljesítmé-

nyét. A másik elkövető ütlegeli a sértettet, leszaggatja a ruházatát, pocskondiázza, válogatott, nyomdafestéket nem tűrő szidalmakkal illeti, az arcába köp, majd az aktus végéhez közeledve az áldozat hasára élvez. A harmadik elkövető késsel vágja le a ruhát, a pengével karcogatja a sértett bőrért, folyamatosan azt suttogja a fülébe, hogy hogyan fog végezni vele; hagyományos aktusra nem is kerül sor, mert az elkövető önkielégítést végez csak a zokogó, életéért könyörgő áldozat mellett. Ha három hipotetikus erőszaktevőnk sorozatbűnöző, a következő alkalommal talán nem a parkban csapnak le, hanem például parkolóházban vagy bevásárlóközpont mellett, saját kocsijukba rántják vagy parancsolják a későbbi sértettet. A modus operandi változik, változhat. Maga az erőszak azonban hasonló jegyeket fog mutatni a következő alkalommal is. Az ugyanis az elkövető kézjegye. Azért követi el a bűncselekményt, hogy a kézjegy alapjául szolgáló igényét kielégítse; legyen az bizonytalan férfiassága miatt érzett frusztráció, a nők iránt általában érzett megvetés és fortyogó harag, vagy egyszerűen a szadista perverzió, a mások szenvedésében való kéjelgés. Ez – ahogy a cikk későbbi részében részletezni fogom – három különböző elkövető, három különböző típusú sorozat-elkövető, három különböző indíttatás, három különböző kézjegy.

A modus operandi és a kézjegy elhatárolása nem mindig egyszerű. A már említett Bárányok hallgatnak című filmben bemutatott sorozatgyilkos, Buffalo Bill viselkedési jegyei három létező bűnöző viselkedéséből lettek összegyúrva. Ted Bundy volt, aki begipszelt kézzel „szerencsétlenkedett”, oda csalva magához a segítőkész nőket, a leendő áldozatokat. Gary Heidnick volt, aki a foglyul ejtett áldozatokat a házában lévő kútban tartotta; és Ed Gein volt, aki a nők lenyúzott bőréből „ruhát” varrt magának. A filmbeli karakter, Buffalo Bill esetében a begipszelt kéz modus operandi, kipróbált módszer a bűncselekmény sikeres és „kényelmes, biztonságos” elkövetése érdekében. A nyúzás viszont kézjegy; kielégítése valami olyan készletnek, ami végső soron az elkövetőt a cselekményre kényszeríti. A kút lehet ez is, lehet az is. Modus operandi, ha a kútba rejtés szempontja az áldozat biztonságos fogva tartása, a szökésének megakadályozása. De lehet

kézjegy is, ha a sértett kútba zárása már a rituálé (például megalázás) része.⁶

Egy másik példában ugyanazt a viselkedési elemet látjuk kézjegyként és modus operandiként: két fegyveres bankrabló elkövetési módszeréhez is hozzá tartozott, hogy levetkőztette a bankfiókban tartózkodó ügyfeleket és személyzetet. Ennek egyértelmű előnye volt: a sértettek zavarban voltak, szemüket lesütötték; nem figyelték meg, hogy az elkövető merre és hogyan távozott. Ráadásul a segélyhívás illetve a rendőrök érkezése előtt még felöltöztek, ami idővesztéséget jelentett, továbbá a helyszínen a mozgásukkal sok potenciális nyomot tettek tönkre. Ez tehát egyértelműen egy hatékony modus operandi. A másik elkövető egy másik bankban ugyancsak vetkőzést parancsolt, de ő a rablás közben fényképeket is készített a megalázott áldozatokról. Ez már biztosan nem a hatékony elkövetést elősegítő módszer (sőt!), tehát egyértelműen kézjegy. Az elkövető valamiféle vágyát, fantáziáit elégíti ki a tevékenységével.⁷

Természetesen a modus operandi is lehet alapja profilalkotásnak. Számtalan szociológiai jellemző derül ki pusztán a modus operandiból is. Ismét példán keresztül mutatom be. Ha a sorozatos elkövető mindig péntek este csap le, feltételezhetjük, hogy „hivatali munkarendben” dolgozik. Míg ha szabálytalan időközönként, de mindig késő éjjel vagy kora hajnalban, akkor feltételezhetjük, hogy nem hivatali munkarendben dolgozik. A helyszín megválasztásából következtetni lehet helyismeretére; ha a holttest „a semmi közepén” kerül elrejtésre úgy, hogy az ölési cselekmény nyilvánvalóan máshol volt, akkor feltételezhetünk gépkocsihasználatot. A gépkocsi használata számtalan további állítás megtételére ad lehetőséget: a jogosítvány megszerzése, egy gépkocsi üzemben tartása befejezett alapfokú végzettséget és többé-kevésbé rendszeres havi jövedelmet tételez fel.

⁶ John Douglas – Mark Olshaker: Sötétség. GABO. Budapest, 1999. 36–37. o.

⁷ John E. Douglas – Ann W. Burgess – Allen G. Burgess – Robert K. Ressler: Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crime. Jossey-Bass. San Francisco, CA USA, 2006. 23. o.

A modus operandi és a kézjegy alapján alkotott profil tehát nem zárják ki, sőt erősítik egymást. Valamennyi információ a többi fényében vizsgálható, és egymással szinergiában értelmezhető. A fenti példát tovább fűzve: a gépkocsit használó elkövetőnek tehát van munkája, de ha az elkövetés jellemzői alapján „haragvó” típusú, akkor a legkevésbé sem valószínű, hogy olyan munkakörben dolgozik, ahol sűrűn találkozik sokféle emberrel. Majdnem biztosan kizárható, hogy pénztáros vagy egy irodai csapat tagja legyen. Inkább karbantartó, segéd egy műhelyben, esetleg éjjeliőr.

Van továbbá olyan megközelítés, ami megkülönbözteti a modus operandit, a rituálét és a kézjegyet. Lényegében az FBI kézjegy fogalmát bontja tovább rituáléra (az FBI szerinti kézjegyre), és a rituálé olyan elemeit tekinti kifejezett kézjegyeknek, amelyek egyediek.⁸ Ezt a különbségtételt feleslegesnek érzem. Később még említést teszek a személyiségprofil pontosságának és szelektivitásának megkülönböztetéséről.

Profilalkotási paradigmák

E fenti – az FBI-től származó – módszert nevezhetjük deduktív profilalkotásnak, szembeállítva a hazánkban is alkalmazott – angol mintájú – induktív profilalkotással. Az induktív profilalkotás arra épül, hogy hasonló sértett sérelmére hasonló elkövetői módszert hasonló elkövető fog alkalmazni, így az ügyre vonatkozó adatok, megfelelő kódolás után összehasonlíthatóvá válnak a már felderített ügyek többezres adatbázisával.⁹ Hazánkban az induktív profilalkotás honosodott meg, az Országos Rendőr-főkapitányságon végzik; az igénybevételhez standardizált kérdőívet dolgoztak ki, amit

⁸ Louis B. Schlesinger – Martin Kassen – V. Blair Mesa – Anthony J. Pinizzotto: Ritual and Signature in Serial Sexual Homicide. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 2010/38. 239–246. o.

⁹ Gampel Andrea – Székely György László: A profilalkotás alkalmazásának lehetőségei a magyar büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja Különszám* 2009. 19–30. o.
Nyitrai Endre: *Bűnelemzés a nyomozásban*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények Pécs, 2015. 141–147. o.

rendőrségi belső normába foglaltak. A hazai helyzetet nem elemzem, azt a szakirodalom már feldolgozta.^{10 11 12 13 14 15}

A helyzetet némiképp bonyolítja, hogy az elmúlt évtizedekben az FBI több ezer személyiségprofil állított fel, és a módszerük napjainkra szinte statisztikai algoritmusok alkalmazására redukálódott, ami olcsó, gyors és könnyen tanítható. Ugyanakkor evvel az induktív módszer felé mozdultak el.¹⁶ Meggyőződésem ugyanakkor, hogy az eredeti, a kilencvenes évek közepén is alkalmazott módszerük deduktívnek minősül, és különbözik az induktív módszerektől.

További kritikaként fogalmazták meg, hogy a profilalkotás nincs tudományos igényességgel alátámasztva; a pszichológiai paradigma, amin alapul, már a hetvenes években is meghaladott volt, és az eljárás nem (vagy nehezen) standardizálható.¹⁷ Ezen kívül a kritikusok leszögezik, hogy a publikált eredmények mindössze 36 fogvatartott, huszonöt sorozatgyilkos és tizenegy kéjgyilkos interjúztatásán alapulnak, ami elégtelenül kis minta,

¹⁰ Bendzsák Katalin – Benke Miklós: Profilalkotás, mint nyomozási módszer. Rendészeti Szemle 1994/5. 21–37. o.

¹¹ Fülöp Gyula: Bűnözői profilalkotás a hazai bűnüldözésben. Belügyi Szemle 1997/12. 5–11. o.

¹² Kemény Gábor: A profilalkotás adaptálásáról. Belügyi Szemle 1999/3.

¹³ Nagy Enikő – Elekesné Lenhardt Zsuzsa: A specifikus elkövetői profilalkotás elmélete és gyakorlata. Belügyi Szemle 2004/6. 51–65. o.

¹⁴ Lehoczki Ágnes: Nehézségek és módszertani dilemmák a profilalkotás hazai kutatásában. Magyar Rendészet 2014/2. 51–61. o.

¹⁵ Hegedűs Gábor: Nyomozástámogatás – bűnügyi profilalkotás. Magyar Rendészet 2019/1. 51–63. o.

¹⁶ Lehoczki Ágnes: Irányzatok a bűnügyiprofil-alkotásban. Belügyi Szemle. 2011/6. 62–81. o.

¹⁷ Damon A. Muller: Criminal Profiling: Real Science or Just Wishful Thinking? *Homicide Studies* 4 (3) 2000. 234–64.

Forrás: <https://doi.org/10.1177/1088767900004003003>

Laurence Alison – Craig Bennell – Andreas Mokros – David Ormerod: The Personality Paradox in Offender Profiling. A Theoretical Review of the Processes Involved in Deriving Background Characteristics From Crime Scene Actions. *Psychology, Public Policy, and Law* 2002/1.

ráadásul az interjú valójában csak egy strukturálatlanul összeállított feleletválasztós lista volt.¹⁸ Valójában több száz interjú és esettanulmány alapján kezdték meg a módszer kidolgozását, és azt az eltelt évek alatt folyamatosan csiszolták; a harminchat elítélt csak töredéke az összesnek. Más kérdés, hogy valóban csak a harminchat elítélt interjúztatásának eredményeit publikálták tudományos igényességgel.

A múlt évezred végére a személyiségprofil-alkotás a jelek szerint „túlnyerte magát”: a popkultúra úgy nyújtott „a profilozóknak” támogatást, hogy arra nem is szorultak rá. (Ugyanez megtörténik a „forenzikus tudományokkal”, a bűnügyi technikával és „a helyszínelőkkel”, máig tartó hatást gyakorolva.¹⁹) A filmek, regények, sorozatok világában és a közbeszédben a profilalkotás csodaszerként, szinte gondolatolvasásként tűnt fel, és – népszerűségéből fakadóan – egyre többen és többen kezdtek vele foglalkozni, nem mindig a megfelelő képzettség birtokában, gyakran megfélelve a módszer természetes korlátairól. A tudomány pedig sorra vette ostrom alá és döntötte meg a profilalkotók elképzeléseit. Egy 2005-ben megjelent cikkben figyelmeztetnek, hogy a profilalkotás tudományos elfogadottsága még gyerekképőben jár²⁰, az eredményeit bármely konkrét nyomozásban a helyén kell kezelni, bíróság előtti bizonyítékként pedig csak nagyon szűk körben használható fel.

Jelenik meg olyan szakcikk 2002-ben, ami leszögezi, hogy a személyiségprofil nem alkalmas elkövetők egyedi azonosítására, illetve a viselkedés

¹⁸ Maurice Godwin: Reliability, Validity, and Utility of Criminal Profiling Typologies. *Journal of Police and Criminal Psychology* 2002/1. 1–18. o.

¹⁹ Angyal Miklós – Bezsényi Tamás – Petrétei Dávid: „Az egész eljárásnak több a kára, mint a haszna” – A kriminalisztikai fejlesztések dilemmái. *Rendőrségi Tanulmányok*, 2018/2. 68–92. o.

²⁰ Nathan Gregory: Offender profiling: a review of the literature. *The British Journal of Forensic Practice*. vol. 7, issue 3. August 2005. 29–24. o.

helyszínen hátra maradt jeleinek értékeléséből nem lehet teljes biztonsággal az elkövető személyiségének egészére következtetni.²¹ Ez magától értetődő megállapításnak tűnik, de nyilván nem véletlenül fogalmazták meg a szerzők. Cikkükben leszögezik, hogy a profilalkotás két fundamentális vélelmen alapul: a konzisztencián és a homológián. Konzisztencia alatt értve, hogy az elkövetők mindig hasonló cselekményeket követnek el; és homológia alatt értve, hogy az elkövetés módja az elkövető hátterével, jellemzőivel függ össze. A cikk e második vélelmet nem fogadja el, nem tekintik igazoltnak. Leszögezik, hogy az elkövetés konkrét módjában rendkívül nagy súllyal esik latba a környezeti tényezők összessége, ide értve többek között az elkövetés helyét, idejét, esetleges szemtanúk feltűnését, a sértett viselkedését.

A környezeti tényezők szerepe ugyancsak triviális meglátás. Két dolgot kell látnunk evvel kapcsolatban: egyfelől az elkövetési módszer ketté bontását, a modus operandi és a kézjegy elhatárolását a hivatkozott cikk nem említi. Holott – amint azt fentebb kifejtettem – a modus operandi igenis alkalmazkodik a környezethez, sorozatelkövető esetén pedig a tapasztalatok is beleépülnek. A modus sorozat esetén ügyről ügyre változhat. A kézjegy az, ami függetlenebb a külső körülményektől, mert az elkövető belső késztetéséből fakad. Leegyszerűsítve, a kézjegy megvalósítása érdekében hajtja végre a bűncselekményeket, a környezethez alkalmazkodó modusszal. Más kérdés, hogy egyedi bűncselekmény esetén igen nehéz lehet a kézjegy és a modus operandi elválasztása; sőt a környezet hatására (például tanúk feltűnése) az elkövető nem feltétlenül teljesíti ki a kézjegyét. A hazai tévhitet²², miszerint a profilalkotás „kizárólag” sorozat-elkövetők felderítésére szolgál, valószínűleg ez táplálja; a kézjegy biztonságos megállapításához egész egyszerűen több bűncselekményre lehet szükség. A másik

²¹ Laurence Alison – Craig Bennell – Andreas Mokros – David Ormerod: The Personality Paradox in Offender Profiling. A Theoretical Review of the Processes Involved in Deriving Background Characteristics From Crime Scene Actions. *Psychology, Public Policy, and Law* 2002/1. 115–135. o.

²² Lehoczki Ágnes: Nehézségek és módszertani dilemmák a profilalkotás hazai kutatásában. *Magyar Rendészet* 2014/2. 51–61. o.

megjegyzésem arra vonatkozik, hogy a profilalkotást az FBI-nál eredetileg – nem véletlenül – a nemi indíttatású bűncselekmények: nemi erőszak, kéjgyilkosság felderítésére használták, illetve a merénylet típusú bűncselekmények (rasszista vagy politikai indíttatású emberölések, hírességek sérelmére „rajongók” által elkövetett erőszakos bűncselekmények, hasonló indítékú pokolgépes támadások) felderítésére. Idővel a sorozatos gyújtogatók esetében is felfedeztek olyan szexuális gyökerű fantáziákat, amelyek alkalmassá tették a profilalkotást gyújtogatások felderítésére. Ezekben az esetekben az elkövető nem „spontán”, nem hirtelen felindulásból cselekszik, hanem meglévő, „dédelgetett” fantáziáit igyekszik kiélni.²³ Ilyenként a „sorozatgyilkos” vagy a gyújtogató rokonítható az ámokfutókkal, főleg az iskolai ámokfutókkal: kudarcos életében elképzeleli azokat a helyzeteket, amikor „végre” elégtételt vehet²⁴, mások felett hatalmat gyakorolhat; amikor a csinos kocogó hölgy nem mondhat neki nemet, vagy az osztály legnépszerűbb fiúja térden állva könyörög az életéért, és csak az elkövetőn múlik majd, hogy mi lesz a sorsuk. Pásztor és Angyal a hivatkozott, iskolai lövöldözőkről írt cikkükben részletezik, hogy az ámokfutó a végrehajtást megelőző fantáziálása során pontosan felkészül, megtervezi a behatolás helyét, a helyszínen való mozgást, az ellenállás leküzdését, az ellentámadások elhárítását, és alternatívákat dolgoz ki a váratlan helyzetekre is.²⁵ Megalapozottan feltehető, hogy a sorozatgyilkos nagyon hasonlóan jár el: fantáziálása során terveket kovácsol, és felkészül a váratlan helyzetekre is – például végül mégsem rabolja el a kiszemelt áldozatot, mert túl kockázatosnak ítéli. Viszont ha biztonságban érzi magát, akkor igenis a fantáziáit fogja megvalósítani, ami a kézjegye lesz.

²³ Lehoczki Ágnes: A fantázia szerepe a szexuális emberölésekben. Magyar Rendészet 2017/2. 67–85. o.

²⁴ Pásztor Attila – Angyal Miklós: Iskolai lövöldözők. Kriminálpszichológiai adalékok a megértéshez és a beavatkozási lehetőségekhez. Psychiatria Hungarica 2016/2. 193–204. o.

²⁵ Uo. 196. o.

Az FBI által eredetileg használt profilalkotásnál meg kell különböztetnünk egymástól az elkészült személyiségrajz pontosságát és szelektivitását. Ez két eltérő jellemző, a személyiségrajz minőségének két eltérő dimenziója, amit nem szabad összekeverni. (Amikor a módszer „túlnyeri” magát a kilencvenes évek második felében, ezt a megkülönböztetést nem igazán teszi meg senki.) A pontosság azt mutatja meg, hogy a kész személyiségrajz mennyire fedi a valódi elkövető jellemzőit. A szelektivitás pedig az a jellemző, hogy a személyiségrajz mennyire egyedi, azaz egyszerre hány emberre igaz. A két jellemző közt nincs szükségszerű kapcsolat, azaz nem lehet azt mondani, hogy minél pontosabb a személyiségrajz, annál szelektívebb, vagy éppen fordítva. Gyakran előfordult, hogy a személyiségrajz teljesen pontos volt, csak száz kilométeres körön belül tízezer emberre is ráillett. Az FBI viselkedéstudományi részlegénél ezért alapvetően „a csomag” része a kezdeményező technikák és taktikák kidolgozása, az elkövető viselkedésének manipulálása az „előcsalogatás”, a sikeres elfogás érdekében. A játékfilmekben erre is látunk példát: a Bárányok hallgatnak előzménye, a Vörös sárkány egyik jelenetében a hatósággal együttműködő újságíró kap lehetőséget, hogy exkluzív interjúban bemutassa a „sztárnyomozót” és az elkövető elfogása érdekében tett erőfeszítéseket. A gondosan megkomponált imidzsű „sztárnyomozó” magabiztosan nyilatkozik, folyamatosan az elkövetőt lealacsonyító kifejezéseket használva. (Más kérdés, hogy a filmben az elkövető reagál a taktikára, de mégsem sikerül elfogni.) Douglas műveiben többféle hasonló taktika is szerepel. Az elfogást célzó művelet építhet az elkövető büntudatára; ebben az esetben részletesen beszámolnak az áldozat temetéséről, a hozzátartozók gyászáról, és ezt periodikusan megismétlik a halál évfordulóján vagy a sértett születésnapján, figyelve a temetőt. Más esetekben a bűncselekmény körülményei alapján feltételezték, hogy az elkövető rajong a rendőri, biztonsági őr munkáért, és az áldozatok emlékének szentelt koncertre önkéntes biztonsági személyzetet verbuváltak, bízva abban, hogy az elkövető is jelentkezik felvételre.

A BEA, a Behavioral Evidence Analysis, azaz viselkedési bizonyítékok elemzése Brent E. Turvey nevéhez köthető; lényegében a deduktív módszer

modern paradigmája. A viselkedéselemzés forrásai a tárgyi bizonyítási eszközök, a viktimológia és a helyszín elemzése (mint a klasszikus FBI-módszernél). A módszer teljesen deduktív, kizárólag az egyedi eset meglévő bizonyítékaiból von le (deduktív) következtetéseket, nem a „hasonló elkövető hasonló tetteket követ el” paradigmájában gondolkodik, és soha nem tételez fel „tipikus” vagy „átlagos” elkövetőt. Azaz megközelítése idiografikus, nem pedig nomotetikus.²⁶

Turvey leszögezi, hogy a bűnügyi helyszín elemzését a viselkedéselemző csak akkor végezze, ha ahhoz valóban ért. Két eltérő szakterületről van szó ugyanis, és a viselkedéselemző kellően alapos forenzikus ismeretek híján nem rendelkezik kompetenciával a bűnügyi helyszínekre. Tehát tipikusan (legalább) két szakember közös munkája legyen a kész személyiségprofil.²⁷

Ebben a tanulmányban lényegében a Turvey-féle BEA és az FBI-féle profilalkotás eredményeit kísérelem meg szintetizálni a helyszínekből levonható következtetések szempontjából.

Rendezett és rendezetlen

Egy másik fontos elhatárolás szintén Douglashoz és munkatársaihoz köthető, ez pedig az elkövető rendezettsége vagy rendezetlensége.²⁸ (Az eredeti kifejezés organized-disorganized, amit a hazai tudományos irodalom organizált-dezorganizált formában fordít²⁹, én ebben a tanulmányban a rendezett-rendezetlen fogalmat használom, ahogy az Douglas magyarul megjelent műveiben is szerepel.³⁰)

²⁶ Brent E. Turvey: *Criminal Profiling. An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. Elsevier, San Diego, CA USA, 2012/69. 139. o.

²⁷ Brent E. Turvey: i.m. 124. o.

²⁸ Robert K. Ressler – Ann W. Burgess – John E. Douglas: *Sexual Homicide – Patterns and Motives*. The Free Press, New York, NY USA. 1988. 121–133. o.

²⁹ Lehoczki (2011): i.m.

³⁰ John Douglas – Mark Olshaker: *Sorozatgyilkosok*. GABO. Budapest, 1998.

John Douglas – Mark Olshaker: *Sötétség*. GABO. Budapest, 1999.

John Douglas – Mark Olshaker: *Megszállottak*. GABO. Budapest, 1999.

A rendezett és rendezetlen elkövető által elkövetett emberölés helyszíneinek összehasonlítását táblázatban mutatom be.

RENDEZETT	RENDEZETLEN ³¹
A bűncselekményt megtervezi.	A bűncselekmény spontán.
Az áldozat egy kiszemelt idegen.	Vagy az áldozatot, vagy a helyszínt ismeri.
Az áldozatot személynek tekinti.	Az áldozatot nem tekinti személynek.
Összefogott szóbeli kommunikáció.	Minimális szóbeli kommunikáció.
Engedelmisséget, megadást követel.	Hirtelen és azonnali erőszakot alkalmaz.
Megkötöz vagy hasonló megoldást használ.	Nem nagyon használ kötözést vagy hasonlót.
(Nemi) erőszak a halál előtt történik.	Nemi cselekmények a halál után történnek.
A holttestet elrejt.	Nem rejt el a holttestet.
Az áldozatot vagy a holttestet elszállítja.	A holttestet a gyilkosság helyszínén hagyja.
Elkövetés eszköze, bűnjelek nem maradnak.	Elkövetés eszköze, bűnjelek maradnak hátra.

Összegésében a bűnügyi helyszín a rendezett elkövető esetében azt sugallja, hogy az elkövető ura volt a helyzetnek, terv szerint cselekedett, ellenőrzése alatt tartotta a körülményeket. Éppen ezért igyekezett a lehető legkevesebb nyomot, bűnjelet hátra hagyni. A rendezetlen elkövető esetén a helyszín teljesen esetleges, illetve „rendezetlen”, ahogy a név is mutatja. A helyszín általános állapota azt sugallja, hogy az elkövető nem tervszerűen cselekedett, nem tudta vagy nem akarta ellenőrzése alatt tartani a körülményeket. Éppen ezért a helyszín nyomokban, bűnjelekben gazdag lesz.

A rendezett elkövető intelligenciája átlagos vagy magasabb, a rendezetlenségé alacsonyabb. A rendezett elkövető rendelkezik szociális készségekkel, érett, szexuálisan is kompetens, partnere is van; a rendezetlen elkövető nem

³¹ A táblázat Ressler és mtsai: i.m. 123. o. és Brent E. Turvey: i.m. 76. o. alapján

vagy alig kompetens szociálisan, partnere nincs. A munka terén is van különbség: a rendezett elkövető képzettséget igénylő munkát végez, a rendezetlen pedig munkanélküli, alkalmi vagy képzettséget nem igénylő munkahellyel rendelkezik. A rendezett elkövető stresszel az elkövetés alatt, de hangulatát visszafogja; jellemző rá az elkövetést megelőző szeszfogyasztás. A rendezetlen elkövető ritkán iszik az elkövetés előtt, közben nem vagy alig stresszel, hangulata azonban sóvár. A rendezett elkövető követni fogja a nyomozást és az ügy utóéletét a médiában; élete megváltozik a tett után, elköltözik vagy munkahelyet vált, inni vagy kábítószerrel kezd, külseje megváltozhat. A rendezetlen elkövetőre ezek nem jellemzőek.

Láthatóan egymással összefüggenek, egymásból következnek ezek a jellemzők. A szociálisan kompetens elkövető megszólítja a leendő sértettet, majd megtöri az ellenállását, összekötözi, és így követi el a cselekményét. A szociális képességekkel alig rendelkező rendezetlen elkövető nem tudja megszólítani a sértettet, mert még akkor sem tud beszélgetést kezdeményezni egy nővel, amikor meg akarja ölni. Ezért egyből támad, egyből erőszakot alkalmaz, és nagyjából ezért nincs szükség kötözésre vagy egyéb hasonló cselekményre. Az intelligens, rendes munkát végző rendezett elkövető gépkocsival közlekedik, amivel nagy távolságokat tehet meg, szállíthatja a sértettet vagy annak holttestét is. A cselekményt előre megtervezi, több lehetséges forgatókönyvvel is készül, így ura marad a helyzetnek. Az erőteljes fantázia végigkíséri az elkövetést, ezért gyakori, hogy apró emléktárgyakat, szuvenírt vagy trófeát visz magával a sértettől; ezért kíséri figyelemmel az ügy utóéletét a médiában. A rendezetlen elkövetőre ezek nem jellemzőek.

Gyermekkorukat tekintve a rendezett elkövetők általában elsőszülöttek, apjuk stabil munkaviszonnyal rendelkezett, nevelésük azonban következetlen volt. A rendezetlen elkövető általában sokadik gyermek, vagy a családja csonka. Az apa nem rendelkezik stabil munkaviszonnyal. A nevelése nyers és durva fegyelmezésből állt. A rendezett elkövető soha nem elmebeteg, legfeljebb pszichopata; a rendezetlen elkövető gyakran elmebeteg.

A rendezett-rendezetlen szembeállítására számtalan kritikát kapott a kilencvenes évek közepétől, amit az alábbiakban foglalok össze Turvey nyomán.³²

1. A dichotómia hamis, valójában a helyszínek nem oszthatók „csak” két csoportra.
2. A helyszín jellegzetességeiről (ideértve, hogy miért olyan, amilyen) csak kompetens helyszínelő (helyszínelemző) nyilatkozhatna, nem a személyiségelemző.
3. Rendezetlennek fog kinézni számtalan egyéb helyszín is: családon belüli erőszak, bódító szer befolyása alatt álló vagy elmebeteg által elkövetett bűncselekmény helyszíne is.
4. Helyszín alapján pszichopátiára nyilatkozni nem lehet. A pszichopátia komplex kérdés, nem egyszerűsíthető le arra, hogy „az elmebetegség szintjét nem elérő zavar”.
5. A dichotómia félreviszheti a sorozat-jelleg megítélését minden olyan esetben, ahol az elkövető idővel gyakorlottabbá („rendezettebbé”) válik, vagy éppen elmeállapota hanyatlása miatt egyre inkább „rendezetlenné” válik.
6. A dichotómia alkalmazásakor kizárólag a modus operandi jellemzőit vesszük figyelembe, figyelmen kívül hagyva a kézjegyet.
7. Etikai kifogás merül fel avval kapcsolatban, hogy rendezetlen elkövetőknél helyszíni fényképek alapján súlyos elmebeteg állapotot „diagnosztizálnak” olyanok, akiknek erre nincs képzettsége.
8. A rendezett-rendezetlen dichotómiát ritkán mutatják be „csak” elméleti megközelítésként, holott az.

A kritikák nagy részét – véleményem szerint – el lehet utasítani, ugyanis azok nem magának a tipológiának a kritikái, hanem inkább mindannak, amit a későbbi alkalmazók, illetve a popkultúra kialakított belőle. A rendezett-rendezetlen valójában két elméleti szélsőérték, és a tényleges elkövető

³² Brent E. Turvey i.m. 77–79. o.

mindig valahol a kettő között lesz. Ez nem azonos az úgynevezett vegyes (eredetiben: mixed) elkövetővel; a vegyes elkövető esetében hangsúlyos rendezett és hangsúlyos rendezetlen elemek egyszerre vannak jelen. (És ennek oka akár az is lehet, hogy valójában két elkövetővel állunk szemben.) A fenti táblázatban bemutatott dichotómia tehát valójában két szélsőérték, és nem feltétlenül kell annak minden elemét hordoznia egy helyszínek. Azaz lehet rendezett a helyszín úgy is, hogy a sértettet nem kötözte meg az elkövető, és ott hagyta az emberölés helyszínén a gyilkos fegyvert. A Hasfelmetsző, a tipikus rendezetlen elkövető, például soha nem hagyta hátra az elkövetés eszközét. Ugyanakkor (gyakorlatilag majdnem) biztos, hogy aki megerőszkol, majd meggyilkol egy áldozatot, az utána nem érzi szükségét annak, hogy a tetemet megcsonkítsa, kizsigrelje, majd az eredményt rituálisan elrendezze.

A pszichopátia és a pszichózis kérdése is összetettebb annál, mint ahogy a kritika bemutatja. A pontos megfogalmazás ugyanis inkább úgy hangzik, hogy a rendezett elkövető a legkritikább esetben elmebeteg vagy kóros elmeállapotú; ilyesmi a rendezetlen elkövető esetében merülhet csak fel. A rendezett, ha „nem normális”, akkor is legfeljebb pszichopátiás jegyeket mutat. De hogy valóban azt mutasson, az nem szükségszerű. A pszichózisra pedig elmeorvosi végzettség, illetve klinikai tapasztalatok nélkül is következtethetünk, ha azt derítjük fel a helyszíni és halottszemlén, majd a boncoláson, hogy az elkövető nem csak megcsonkította a testet, hanem közöszlött is a késsel ejtett sebekkel. Ebben az esetben ez természetesen nem diagnózis, és főleg nem pótolja a későbbi elmeorvosi, szakértői szakvéleményt, de munkahipotézisnek megteszi.

Valójában az sem ellenérv, hogy a kézjegy nem jelenik meg a rendezett-rendezetlen megítélésekor; a rendezetlen elkövetés számtalan jellemzője (például a halál utáni szexuális aktus, csonkítás) valójában kézjegy értékű mozzanat.

Az a kritikai észrevétel, hogy számos erőszakos bűncselekmény (Töb-
bek között például családon belüli erőszak, bódult állapotban elkövetett emberölések vagy elmebetegek által elkövetett személy elleni támadások)

rendezetlen lesz, valójában abból a – túlzottan leegyszerűsítő – feltevésből indul ki, hogy „rendezetlen” cselekményt kizárólag az elmebeteg, szociálisan inkompetens személyek követnek el. Ez azonban sehol sem szerepel így az eredeti forrásokban. Egy családon belüli erőszak, főleg a partnerrel szembeni féltékenységi roham okozhat olyan beszűkülést, olyan tombolást, ami tervezetlenül, spontán robban ki, és néhány másodperc tombolás alatt is brutális, számtalan halálos sebet okoz. A bódult állapotban történő elkövetés is rendezetlen lesz; a bódult elkövető nem fogja tudni ellenőrzése alatt tartani a körülményeket, vagy nem is akarja. Ez valójában nem gyengíti az eredeti állítást.

Összefoglalva, a rendezett-rendezetlen elkövető, cselekmény, helyszín megjelölést használni fogom, a fenti kritikák ellenére. A kritikák, jobban megnézve, nem magát az alapvető koncepciót bírálják, hanem az eredeti koncepció leegyszerűsített felhasználását, amire – nem kétlem – számtalan valódi példa akadt.

További emberölés elkövetői tipológiák

A sorozatgyilkosok közt egyes források megkülönböztetnek látomásos (lényegében hallucináló, emiatt gyilkoló), küldetéses (a társadalom megtisztítása az általa károsnak ítélt elemektől), hedonista (aki a szexuális tevékenységet vagy a kínzást jobban élvezi, mint magát az ölést), erőfitogtató (akit mások legyőzése, irányítása izgat) gyilkosokat és a szűk értelemben vett kéjgyilkost (maga az ölés a szexuális aktus része, izgalom kiváltója).³³

Más felosztások szerint két alaptípusa van a sorozatgyilkosoknak: a szadista és a haragvó. Előbbi magát a kínzást élvezi, utóbbi számára a bántalmazás és a gyilkosság maga csak eszköz a benne fortyogó harag csillapítására. Ismét másik, hármas felosztás a kiszámított fájdalmat okozó, a sérelem-vezérelt gyilkos, illetve az erőszak után gyilkoló fajta. Az első kettő lényegében megfelel az iménti kettős felosztás két kategóriájának. A harmadik, az erőszakot követően gyilkoló, nem találja izgatónak az ölést, nem

³³ Richard N. Kocsis (editor): *Criminal Profiling – International Theory, Research and Practice*. Humana Press, Totowa, NJ USA. 2007. 19–20. o.

fantáziál róla, kizárólag azért öl, hogy a felderítést nehezítse, a nemi bűncselekmény elkövetését megússza. Lényegében a cselekmény megkezdésekor nem is akar ölni, közben történik valami.³⁴

Kocsis egy másik művében ötös felosztást használ. Ragadozó elkövetőnek nevezi a rendezett, szadista elkövetőt, aki megkínozza, illetve megerőszakolja az áldozatokat, nemi vágyainak kiélése céljából. Általában jobb módú, intelligens, ápolat, partnerrel élő, gépjárművel rendelkező, viszonylag idősebb (nem huszonéves) férfiak. Gyűjtik a bűnügyi és pornográf anyagokat. Néha szereznek szuvenírt vagy trófeát. Igen valószínű, hogy ismét elkövetővé válnak. A haragvó elkövető (Kocsisnál) az archetipikus rendezetlen elkövető; kontrollálatlan, tomboló haragját éli ki. Gyakran gyűjt trófeát vagy szuvenírt. Az erőszakoló elkövető az, aki erőszakolni akar és tud is, és közben alakulnak úgy a dolgok, hogy a sértett megölése mellett dönt. Ezek általában fiatalabb elkövetők, nem tervezik a cselekményt, hanem meglátnak egy lehetséges áldozatot, és a pillanat hevében döntenek a bűncselekmény elkövetése mellett. A perverz elkövetők csoportjába tartozik a legtöbb súlyos parafília, így a pedofil gyilkosok, a fiatalabb férfiakat meggyilkoló valamivel idősebb bi- vagy homoszexuális férfiak, de Kocsis ide sorolja a halál utáni szexuális aktusokat, csonkításokat is. Érdekes, hogy a sértett megköltözése jellemző lehet a perverz és a ragadozó típusra is; előbbinél azonban Kocsis kiemeli, hogy a megköltözés esztétikus (tehát – véleményem szerint – nem csupán funkcionális, elkövetést segítő eszköz, hanem a rítus része.) Az ötödik kategória az eldönthetetlen, kategorizálhatatlan elkövető.³⁵

Lássuk a nemi erőszak elkövetőinek típusait!

- Erőfitogtató vagy úriember-elkövető, aki alapvetően nem tekinti magát vonzónak vagy alkalmasnak az udvarlásra, ezért alkalmaz

³⁴ Jay Healey – Eric Beauregard – Anthony Beech – Shannon Vettor: Is the Sexual Murderer a Unique Type of Offender? A Typology of Violent Sexual Offenders Using Crime Scene Behaviors. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* 1–22. o.

³⁵ Richard N. Kocsis: *Criminal Profiling – Principles and Practice*. Humana Press, Totowa, NJ USA, 2006. 141–151. o.

erőszakot. Nagyon ritka, hogy öncélúan bántalmazná a sértettet, az erőszakon túl. Nem ritka, hogy dicsérteti magát, vagy „udvariasan” érdeklődik, hogy a hölgynek is jó-e (persze evvel is csak magát nyugtatja). Gyakran visel álarcot vagy köti be a sértett szemét, egyrészt a felderítés nehezítése céljából, másrészt mert tudja, hogy félnék lenne és szégyellné magát. Nem tépkedi le a sértett ruháját. Mindig komolyan megbánja, amit tesz, de persze ettől még újra és újra megteheti. Nem ritka az, hogy utóbb megpróbál kapcsolatba lépni a sértettel.

- Más típus a kísérletező erőszaktevő, aki sokkal vehemensebb, alkalmoszerűen (tervezetlenül) csap le, és nem maga a nemi aktus, hanem elsősorban a sértett birtokba vétele izgatja. Az elkövetés során szembetűnően kérkedik testi erejével. Egy támadás során lehetséges, hogy többször is megerősokolja a sértettet; előfordul anális erőszak is. Ha fenyegeti is a sértettet, hogy még visszajön, erre nem kerül sor.
- A harmadik típus a haragvó erőszaktevő, aki meg akarja torolni bizonyos társadalmi csoportokon az őt ért sérelmeket; ha az anyjára vagy feleségére haragszik is, rájuk nem mer vagy akar kezét emelni, ezért keres egy helyettesítőt, egy másik nőt. Teljesen kiszámíthatatlan, hogy mikor csap le, mert ez az őt otthon érő stresszorok függvénye. A sértettet megalázza, bántalmazza, a fő cél, hogy a benne dúló haragot kiadja magából.
- Végül a legritkább a szadista elkövető, akinek mások kínzása, testi-lelki gyötrése okoz izgalmat vagy kielégülést. Erőszakos viselkedését nem harag táplálja, hanem bonyolult fantáziák. Teljesen személytelenül kezeli az áldozatot, hiszen ő csak kellék a kínzásokhoz; gyakran van az elkövetőnek kifejezett preferenciája, hiszen a sértett valamilyen szimbólumot testesít meg. Könnyen lehet, hogy tényleges nemi cselekményre nem is kerül sor. Az elkövető szeret (saját!) kést használni, megfélemlítési és gyakorlati célokból, például élvezettel metéli le a ruhát késsel a rettegő sértettről (tehát mindig ké-

szül, magával viszi az eszközeit). A bűncselekmény szinte valamennyi eleme igen erősen jelképes. Gyakran hurcolja a sértettet olyan helyre, ahol kedvére időzhet, legyen az a háza vagy a furgonjának raktere. Ez a típusú elkövetés gyakran végződik gyilkossággal. A négy archetípus ritkán jelenik meg tiszta formájában, gyakoribb, hogy a tényleges elkövető valamilyen keveréke a négy alaptípusnak.³⁶

Más szerzők hármast osztást alkalmaznak: szadista, haragvó és alkalom szülte elkövető.

Az alkalom szülte elkövető az, aki ittasan vagy bódultan, vagy akár józanul, egyszer csak enged a benne lévő készletnek, és nemi erőszakot követ el. Cselekményét nem tervezi, az áldozatot nem külön preferencia alapján választja ki.³⁷

Pedofil elkövetőknél három személyiségtípus különböztethető meg: a csábító, a befelé forduló és a szadista. Csábító, aki gyermekek közt dolgozik, és egyébként a társadalom megbecsült tagja lehet: ilyenek például a hírekben szereplő pedofil tanárok, papok, edzők. Általában érzelmileg elhanyagolt vagy nem kellő körültekintéssel nevelt gyerekeket próbál magához édesgetni, akik vágnak arra a figyelemre, amit a csábítótól megkapnak. A befelé forduló pedofil szociálisan inkompetens; ő „a játszótér szélénél tébláboló ijesztő esőkabátos figura”. Gyakran fényképezi a gyermekeket, esetleg obszcén telefonhívásokat kezdeményez. Többnyire ilyen típusúak a családon belül, nevelt vagy saját gyermekeiket molesztáló elkövetők is. Legritkább a szadista elkövető, aki (ezúttal is) a kínzásban leli örömét.³⁸

³⁶ John Douglas – Mark Olshaker: Megszállottak. i.m. 99–105. o.

³⁷ Eric Beauregard: Rape and Sexual Assault in Investigative Psychology: The Contribution of Sex Offenders' Research to Offender Profiling. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 2010/7. 1–13. o.

³⁸ John Douglas – Mark Olshaker: Sötétség. i.m. 150–153. o.

A helyszín

Valamennyi esemény és ekként valamennyi bűncselekmény többé-kevésbé meghatározható fizikai térben történik. Kriminálisztikai értelemben vett helyszínné az avatja, ha annak megismerése hozzájárul a múltban lezajlott esemény megismeréséhez.³⁹

Kriminálisztikai értelemben helyszín lehet a cselekmény tényleges helye, de éppen így a megközelítési és távozási útvonal, az elkövetés eszközeinek vagy az eltulajdonított tárgyaknak a feltalálási helye is.⁴⁰

Egy adott bűncselekménynek lehet több helyszíne is: például az A helyről elrabolja a sértettet az elkövető; a B helyen fogva tartja, bántalmazza, megöli; a C helyre viszi a holttestet, a D helyen rejti el az elkövetés eszközt. Ezt hívjuk „többes” helyszíneknek.

Ezen kívül megkülönböztetünk eredeti vagy változtatott, sőt beállított, koholt helyszínt. Lehet a helyszín mozgó (járművek fedélzete például), illetve élő (élet- illetve vagyonmentés vagy egyéb művelet van folyamatban).⁴¹

A beállított, koholt helyszín kapcsán a hazai szakirodalomban többféle megközelítéssel találkozunk. A Kriminálisztikai Tankönyv és Atlasz megkülönböztet valódi, koholt (beállított) és megváltoztatott helyszínt.⁴² Koholtnak, beállítottnak azt tekinti, amikor meg nem történt bűncselekmény helyszínét „rendezik be”; megváltoztatott helyszín esetében az elkövető a nyomait igyekszik eltüntetni, vagy félrevezető nyomokat kreál, de ide tartozik a más személyek általi változtatás is. A Lakatos-féle Krimináltaktika tankönyv⁴³ gondatlanul megváltoztatott (például a sértett rendet rak), szán-

³⁹ Petrétei Dávid: A bűnügyi helyszín a szabványosítási tendenciák és az új Be. tükrében. Rendőrségi Tanulmányok 2018/3. 4–48. o.

⁴⁰ Pusztai László: Szemle a büntetőeljáráásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1977. 163–164. o.

⁴¹ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminálisztikai tankönyv és atlasz. Dialóg Campus. Pécs, 2009. 300. o.

⁴² Tremmel és mtsai (2009.) 300.

⁴³ Lakatos János (szerk.): Krimináltaktika I. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004. 124. o.

dékosan megváltoztatott (például az elkövető eltüntetni törekszik a nyomait) helyszíneket különböztet meg a koholt helyszínektől, ez utóbbiaknál „*a tettes a helyszínt tudatosan másként állítja be, mint ahogyan a valóságban a bűncselekmény ténylegesen történt*”.⁴⁴ Lényegében ugyanerre az álláspontra helyezkedik Gárdonyi is: szándékosan változtatott helyszín esetén „*az elkövető azért változtatja meg a helyszínt, hogy a felderítést tévútra vigye, így célja, hogy a hatóság ne tudja meg, valójában mi és miért történt, tehát bármely más – a valósággal ellentétes – verzió felállításának elérése a célja. Koholt helyszín létrehozása esetén annak tudatos beállítása történik, azaz a cél nem az egyszerű félrevezetés, hanem annak elhitetése, hogy az események pontosan a helyszínen tapasztaltak szerint történtek, így a szándék arra irányul, hogy a hatóság szemlét lefolytató tagjaiban egy konkrét történeti verzió fogalmazódjék meg.*”⁴⁵

Részben szembe helyezkedve a hazai szakirodalommal, nézetem szerint amit az elkövető a helyszínen csinál, az mind a (valódi, eredeti) helyszín része. Pont a viselkedés-elemzés és a személyiségprofil-alkotás kapcsán hatalmas jelentősége van annak, hogy az elkövető az ölési cselekmény után miket művel a holttesttel, milyen helyzetbe rendezi, esetleg megcsonkítja vagy tárgyakat helyez el rajta (benne). Ugyancsak az elkövető személyiségére, képzettségére, tapasztalatára, elkövetés utáni szellemi és lelki állapotára enged következtetni mindaz, amit nyomainak leplezése, eltüntetése érdekében tesz. Ezeket tehát nem tekintem sem beállított, sem koholt helyszíneknek.

Más a helyzet, ha egy férfi otthon, veszekedés közben megöli a partnerét. Ezt követően a holttest felakasztásával például öngyilkosság, a ruházat lehúzásával nemi bűncselekmény, a fiókok átforgatásával vagyon elleni motívum látszatát kelti. Ezek minősülhetnek beállított helyszíneknek; a dolog jellegéből fakadóan a beállított jelleg csak a szemle menete közben vagy annak végén, esetleg még később derül ki.

⁴⁴ Uo. 125. o.

⁴⁵ Gárdonyi Gergely: A szemle szerepe a hazai büntetőeljárásban. PhD-értekezés. Győr, 2017. 106. o.

Koholt helyszínen pedig azt értem, amikor egy nem létező bűncselekmény helyszínét rendezik be, a hatóság megtévesztése céljából. Tehát valószínűleg nem történt semmilyen bűncselekmény (például a hatóság félrevezetésén, hamis vádon kívül).

Mely kriminalisztikai alapkérdésekre kaphatunk választ a helyszínen és a helyszínen találtak alapján?⁴⁶

- Hol? Talán a legkézenfekvőbb kérdés, hiszen maga a helyszín is egy „hol”, ahol a bűncselekmény történt vagy a test elhelyezésre került. Milyen ez a hely? Nyílt, zárt? Forgalmas vagy elhagyott? Számolni kell, lehet tanúk vagy akár járőrök felbukkanásával? Többes helyszínen esetén az ölés és a test elhelyezése közti távolság mekkora? Nota bene ha „csak” holttest feltalálási helyünk van, ami nyilvánvalóan különbözik az ölési cselekmény helyszínétől, akkor a szállítás kérdéséből kibontakozik az információ az elkövető helyismeretéről, a gépkocsi-használatra, bűntársakra vonatkozóan. A helyszínen megválasztása is jelentős lehet: más személyiségre utal egy szeméttelre dobott holttest, és másra, ha például egy temetőben „ravatalozza fel”. Sok elkövető továbbá általában a komfortzónájában „vadászik” áldozatokra: többek között közel az otthonához, a munkahelyéhez, a partnere vagy a szülei házához.
- Ki? Az elkövető személye kideríthető lesz egyrészt hátrahagyott nyomaiból és anyagmaradványaiból, másrészt a helyszínen létrehozó viselkedéséből. Egyes nyomok és anyagmaradványok (daktiloszkópiai nyomtörödékek, DNS-maradvány) azonnal elvezethetnek az elkövetőhöz, mert a rögzítést követően adatbázisba rendezhetők, adatbázisból kereshetők. Más bűnjelek (például elemi szálak, egyéb mikroanyag-maradványok) azonosításához összehasonlító minták beszerzésére van szükség (például az elkövetéskor viselt ruházat lesz köthető a helyszínhez). Az azonosítás mellett az elemzés vagy

⁴⁶ Douglas és mtsai (2006) 18–20. o.

meghatározás is fontos lehet: hátrahagyott nyomokból és anyagma-
radványokból következtetni lehet nagyon sok mindenre azonosítás
nélkül is: az elkövető cipőjéről hátrahagyott talajmaradvány vagy
növényi törmelék éppen olyan árulkodó lehet, mint az úgynevezett
FDP, a DNS-maradványból kigyűjtött személyleírási adatok.⁴⁷

A sértett azonosítása általában nem ütközik nehézségekbe, főleg ha
holtteste rendelkezésre áll. Az azonosítást el lehet végezni „ráné-
zésre” vagy tudományosan megalapozott módszerekkel. Utóbbiak
(itt is) a daktiloszkópia és a DNS, továbbá a fogazat, a tetoválások,
(műtéti) hegek, orvosi beavatkozások egyéb nyomai, esetleg a nála
lévő ékszerek, személyes tárgyak. Az azonosításon kívül itt is sze-
repet kaphat az elemzés vagy meghatározás: a rassz, az ápoltság és
tápláltság kérdéséről a foglalkozásra, életmódra utaló adatokon és
boncleteken át egészen a hajzat, csontozat vagy fogazat izotóp-
összetételéig, amivel a személy földrajzi származását, mozgását le-
het rekonstruálni.⁴⁸

Nem tartozik szorosan a cikk témájához, de a főkérdéshez kapcsol-
ódik a sértett személye, a kiválasztása ugyanis nagyon informatív.
Szexuális jellegű bűncselekményt például idős nők sérelmére kife-
jezetten éretlen, kifejezetten szerény szellemi képességű fiatal fér-
fiak „szoktak” elkövetni, ittasan vagy bódult állapotban.

- Mikor? Emberölési helyszíneken a halál óta eltelt idő, angol betű-
szóval PMI (post-mortem interval) megválaszolása kulcsfontos-
ságú lehet. Időben közeli halálesetekenél néhány órás pontosságú
becslést tesz lehetővé a korai hullajelenségek vizsgálata (a testhő-
mérséklet változása, a hullamerevség, a hullafoltok és a hullai sá-
padtság). Később a kései hullajelenségek, az igazságügyi rovartan,

⁴⁷ Petrétei Dávid: A modern kriminalisztika egyes jogi és etikai kérdései. Magyar Bűnül-
dőző 2018/2. 103–116. o.

⁴⁸ Eric J. Bartelink – Amy T. Mackinnon – Julia R. Prince-Buitenhuys – Brett J.
Tipple – Lesley A. Chesson: Stable Isotope Forensics as an Investigative Tool in
Missing Persons Investigations. In C. Sturdy Colls (szerk.): Handbook of Missing
Persons. Springer International Publishing, Svájc. 2016. 443–462. o.

vagy akár a fogbél RNS-tartalmának degradációja⁴⁹ vagy a test fehérjéit alkotó aminosavak epimerizációja, illetve racemizációja.⁵⁰

- Hogyan? Mivel? A cselekmény lefolyását, az eseményeket és azok sorrendjét rekonstruálni tudjuk a helyszín elváltozásai alapján. Ezt a későbbiekben részletesen kifejtem, itt csak leszögezem az axiómát, miszerint a múlt megismerhető.⁵¹
- Miért? A bizonyítás, az igazságszolgáltatás szempontjából hagyományosan a legkevésbé fontosnak tekintett kérdés. A személyiségprofil megalkotásakor viszont rendkívüli jelentőségű. Az emberölési helyszín jellemzői alapján gyakran el tudjuk különíteni a célszabályokat, motívumokat, indítékokat: a szexuális aktus léte vagy elmaradása, a ritualisztikus cselekmények az ölés alatt vagy után, a bántalmazás mértéke és jellege, az ölési cselekmény jellege. Teljesen más benyomást kelt, teljesen más következtetések levonására sarkall a szíven szúrt és kiforgatott zsebű holttest, mint egy lemeztelenített, összekötözött és zsineggel megfojtott holttest. Teljesen másra utal a közletről, álló helyzetben mellbe lőtt sértett és a letérdeltetett, tarkón lőtt sértett.
- Mi? Utoljára hagytam a hagyományosan legfontosabbnak tekintett kérdést. Ez nem véletlen: adottnak veszem, hogy helyszín alapján elkövetői személyiségprofil-alkotásra akkor kerül csak sor, ha már tudjuk, hogy emberölés történt.

⁴⁹ Poór Viktor – Lukács Dénes – Nagy Tamás – Rácz Evelin – Sipos Katalin: The rate of RNA degradation in human dental pulp reveals post-mortem interval. *International Journal of Legal Medicine*. 2016/3. 615–619. o.

⁵⁰ Csapó János: Új módszer a fosszilis csontok korának meghatározására az aminosavak racemizációja alapján. In: Varga Máté – Szentpéteri József (szerk.): *Két világ határán*. Kaposvár, 2018. 29–49. o.

⁵¹ Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika alapkérdései. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV*. 2013. 341–349. o.

Helyszínelemzés

Az Egyesült Államokban megkülönböztetik egymástól a helyszíni szemlét (crime scene investigation, crime scene process), a helyszín elemzését (crime scene analysis) és a bűncselekmény rekonstrukcióját (crime /scene/ reconstruction). Hazánkban a szakirodalom és a gyakorlat nem egységes a helyszíni szemlén történő vagy azt követő értelmező (elemző és értékelő) tevékenység kapcsán⁵². A klasszikus (rég)i szerzők elutasítanak mindent, ami „vélemény” a szemle eredményeivel kapcsolatban. Egyetértve az idézett (újabb) szerzőkkel, véleményem szerint a szemle lefolytatásának egyik legfontosabb célja – a tárgyi bizonyítási eszközök rögzítése mellett – a bűncselekmény lefolyásának gondolati rekonstruálása. A gondolati rekonstrukció kapcsán azt a megközelítést fogadom el, ami szerint a gondolati rekonstrukció az egész ügyet áthatja, tehát az a szemle kezdetekor megindul, a szemle során alakul, a begyűjtött tárgyi bizonyítási eszközök szakértői vizsgálatát követően tovább alakul.⁵³

Fontos, hogy a helyszín elemzése nem kíván más módszereket a helyszíni szemle, a helyszín feldolgozása során, pusztán a meglévő ajánlások betartását: Többek között a részletes fényképes dokumentálást, video készítését, adott esetben 3D szkennerek vagy légi fényképezés használatát, a tárgyi bizonyítási eszközök szakszerű dokumentálását és begyűjtését, a kontamináció lehetőség szerinti elkerülését, megfelelő létszámú és képzettségű szakembergárda bevetését, szükség szerint szakértők és szaktanácsadók bevonását már a helyszínen.

Az amerikai megközelítés alapján a helyszínelemzés mint tevékenység nem a helyszínen történik, hanem a szemle végeztével. És nem feltétlenül a szemlén részt vevők fognak elemzést készíteni. Tehát meg lehet közelíteni úgy a helyszínelemzést, hogy az egyfajta felülvizsgálata a helyszíni

⁵² Gárdonyi Gergely: A szemle szerepe a hazai büntetőeljárásban. PhD-értekezés. Győr, 2017. 209., 222., 300. o.

Petrétei (2018): i.m.

⁵³ Petrétei (2018a): i.m.

tevékenységeknek, a helyszínen begyűjtött adatok rendszerezése, a tárgyi bizonyítási eszközök szakértői vizsgálatának, további (laboratóriumi) nyomkutatás eredményeinek összevetése, mindezek szintetizálása, és ebből (új) következtetések levonása. Kriminálisztikai szaknyelvre lefordítva: a helyszín analízisének és a helyszíni bűnjelekkel kapcsolatos szakvélemények analízisének szintézise alapján verziókat dolgozunk ki a helyszínen történt eseményekre, cselekményekre.

Ebből a nézőpontból szemlélve többek között a helyszíni nyomokat, elváltozásokat, bűnjeleket, bevezethetünk egy új megközelítést, a nyomok (elváltozások) új kategorizálását. A továbbiakban „*nyomok*” alatt a tág fogalmat értem, amibe beletartoznak a traszológiai értelemben vett nyomok, az anyagmaradványok, az egyéb tárgyi bizonyítási eszközök, illetve a dolgok egymáshoz viszonyított helyzete; azaz, sorban, például ujjnyom, szagmaradvány, lőfegyver, dulakodási nyomok.⁵⁴ Az új megközelítés a nyomokat abból a szempontból kategorizálja, hogy azok mely kriminálisztikai alapkérdésekre és hogyan keresnek választ. (Felfogható ez a Fenyvesi-féle kriminálisztikai piramismodell cizellálásának is: két mediátor részletezése abból a szempontból, hogy melyik alapkérdésre nyújtanak választ.⁵⁵

Az így felfogott bizonyítékfajták a következők⁵⁶:

1. Sorrend-bizonyíték: minden olyan nyom, ami létrejöttének idejére, vagy több nyom esetén a létrejöttük sorrendjére enged következtetni. Lábbelinyomot metsző másik lábbelinyom, gumiabroncsok nyomai egymáson, térfogati nyomok esetén világosan látszik, melyik volt a korábbi, ugyanis annak széleit töri meg az újabb nyom. Ablaküvegen áthaladó két lövés esetén is meg tudjuk állapítani, hogy melyik volt előbb: a második lövés sugárirányú törésvonalai

⁵⁴ Angyal Miklós (szerk.): Kognitív kriminálisztika. Ismeret – elmélet – történet. Dialóg Campus. Budapest, 2019. 131. o.

⁵⁵ Fenyvesi Csaba: A kriminálisztika tendenciái. Dialóg Campus. Budapest–Pécs, 2014. 111. o.

⁵⁶ Brent E. Turvey: i.m. 260–266. o.

csak az első lövés törésvonalaiig futnak, tovább nem tudnak. Általában az is jól látszik, hogy a földön fekvő üvegcserepekre rácsepet a vér, vagy az üveg véres lett, mielőtt kitört. Tüzesetek szemlélénél az ívkisülések vizsgálata lehet ebből a szempontból fontos: az áram alatt lévő vezeték az elégésekor ívkisülést hoz létre, aminek az eredménye, a vezeték anyagából képződő olvadékgömb igen jellegzetes; az ívkisülés után a megszakító old, így a vezeték már nincs áram alatt, a további szakaszok égésénél nem keletkezik ívkisülés.⁵⁷

2. Irány-bizonyíték: minden olyan nyom, amiből megállapítható, hogy a nyom okozója honnan érkezett vagy merre távozott. Szintén ablaküveg törése során megfigyelhető, hogy a törési felületen egy pontba összefutó ívelt vonalak láthatók; amelyik oldal felé összefutnak, abból az irányból jött a gyenge erőhatás (ablak bedobása esetén például), nagy erőhatás (például lövés) esetén pedig az ellenkező oldalról. Sebek esetében is jól megítélhető a metsző eszköz mozgásának iránya; horzsolások esetében a hámzászlócskák mutatják az irányt, a horzsolás gyűri fel a hámzászlót, így annak felsodródott szabad széle az erőhatással mindig szembe néz. A véryom-elemzés során számtalan esetben tud a szakértő irányokra nyilatkozni.
3. Elhelyezkedési bizonyíték: minden olyan nyom, amiből megállapítható a nyom okozójának elhelyezkedése, értelemszerűen azokban az esetekben, amikor ennek van jelentősége. Ujjnyom a gépkocsi oldalüveg belső felén keletkezhet úgy is, hogy a nyomhagyó nem ült a gépkocsiban, csak kívülről megfogta a nyitott ajtót. Dolog elleni erőszakra utaló eszköznyom megmutathatja a behatolás helyét. Az egy helyre leejtett több cigarettavég utalhat a várakozás, lesben állás helyére. A hullafoltok a holttest mélyebben fekvő, nyomásnak ki nem tett részein alakulnak ki, egy ideig képesek elvándorolni a holttest mozgatása esetén, egy idő után nem; hason fekvő holttest

⁵⁷ Petrétei Dávid: Gondolatok a helyszíni krimináltechnika egyes elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Belügyi Szemle 2013/10. 34–64. o.

hátán látható beivódási hullafoltok tehát arra utalnak, hogy a testet nem az eredeti helyzetében látjuk, azt valaki (kb. 10–12 órával a halál után) hanyattból hasra fordította. A szőnyegen a benyomódások, az egyenletesen poros felületen a por folytonosságának megszakításai, napfénynek kitett felületeken a más színű vagy kevésbé fakult területek arra utalnak, hogy ott valamilyen tárgy huzamosabb ideig tartózkodott. Ismét megemlíthető a vérnymoelemzés, ahol a fröccsenésekből kiszámolható a nyom keletkezési helye a térben.⁵⁸

4. Tevékenységi bizonyíték: minden olyan nyom, ami meghatározott cselekvés során jön létre. Például metszett sérülések éles elkövetési eszköz használatára utalnak. Lövési elváltozások lőfegyver használatára utalnak. Ez magától értetődő, mégis azért került külön nevesítésre, mert egyes törvényi tényállásoknak a része a meghatározott tevékenység; például dolog elleni erőszak.
5. Érintkezési bizonyíték: minden olyan nyom, ami tárgyak, személyek, helyszínek érintkezése során keletkezik. Ilyen többek között tipikusan az összes mikroanyagmaradvány (többek között elemi szál, szőrképlet, festék, üvegtörmelék), a DNS, az ujjnyom. Ugyancsak ide tartozik, ha a lakásban, szállón két törölközőt és két fogkefét találunk, akkor következtethetünk arra, hogy ketten laktak ott (két személy „érintkezett” avval a hellyel).
6. Tulajdon-bizonyíték: minden olyan nyom, ami nagy biztossággal adott személyhez köthető: többek között aláírások, személyi okmányok, bankkártyák, PIN-kódok, rendszámok és egyéb egyedi azonosítók, telefonszám és IP-cím, ujjnyom, szag, DNS, biometrikus azonosítók.
7. Társítási bizonyíték: minden olyan nyom, ami nyomkereszteződés során jön létre, azaz például az elkövető ruházatának elemi szálai a sértett ruházatán és a helyszínen, a sértett ruhájának elemi szálai az elkövető ruházatán és a helyszínen.

⁵⁸ Petrétei Dávid: A vérynym-elemzés mint a helyszínelés innovatív eszköze. Belügyi Szemle 2017/2. 100–129. o.

8. Határoló bizonyíték: igazából a helyszín olyan általános jellemzője, ami kijelöli a bűnügyi helyszín határait, vagy kizárja, hogy valamilyen irányba mozgás történt. Ilyen lehet a lakás összes fala, a kerítések, az ajtók és kapuk, a behatolás és távozás helyei, a jármű külseje és belseje, de ide tartozik például a vonszolási nyom kezdete és vége is.
9. Feltehető bizonyíték: minden olyan hiány, amiről megalapozottan gondoljuk, hogy valóban hiányzik a helyszínről. Példa lehet a pénztárcája, fehérműje, nyaklánc, jeggyűrűje nélkül megtalált holttest. Ugyancsak példa lehet az, ami kitakart nyomot okoz a helyszínen: a kifröccsenő vér vagy a lerakódó por kirajzol valamit, ami a nyomképződéskor még ott volt, de most már nincs. Ezeket a hiányzó tárgyakat nem szabad úgy értelmezni, hogy az elkövető magával vitte; lehet, hogy a tárcát a felfedező tanú vagy a mentős tette zsebre, és lehet, hogy a sértettnek szokása volt bugyi nélkül öltözködni.
10. Az idő-bizonyíték: minden olyan nyom vagy körülmény, ami segít az elkövetés idejét behatározni. Ide tartozik az áramszünet miatt nulla órára visszaálló ébresztőórától a még olvadozó jégkrémén át az áldozat gyomortartalmáig, a korai hullajelenségektől az igazságügyi rovartan eredményeinek felhasználásán át a szemle idején is égő olvasólámpáig nagyon sok körülmény és nyom. A legegyszerűbb dolgok is segíthetnek: ha a behatolás helyénél a pók már hálót szőtt (akár egy óra alatt megtörténhet!), vagy ha látszik, hogy az esti eső már nem esett be a betört tetőablakon.
11. A pszichológiai bizonyíték: minden olyan nyom vagy körülmény, ami segít a cselekmény célzatát illetve motívumát behatározni. Egy nyereségvágyból elkövetett emberölés („rablógyilkosság”) esetében a rabló leüti, megkéseli vagy lelövi a sértettet. Ha letérdelteti, hogy tarkón löje, akkor már inkább valamilyen személyes bosszúról lehet szó, egy régebb óta húzódó konfliktus végére kerül pont. Ha pedig több tucatszor szúrja meg, többnyire arcon és fejen, akkor

szinte biztosan valamilyen szenvedély vezérelte indítékról van szó, szerelemfélétség vagy hasonló állhat a háttérben. Ha a rabló összekötözi a sértettet, az lehet modus operandi, amennyiben a hatékony elkövetést segíti elő. Ha megkötözi és beragasztja a száját egy olyan helyen is, ahol a segélykiáltásokat úgyszem hallaná senki, akkor már kézjegy értékű mozzanatról beszélünk: a dolog vagy a sértett megalázásának része, vagy az elkövető által ezerszer elképzelt helyzetbe belerondítana a sértett panaszkodása vagy tiltakozása.

A fenti tizenegy bizonyítékfajta nem egymást kizáró diszjunkt halmazként kell elképzelnünk. A megközelítés lényege, hogy (kiegészített) kriminalisztikai alapkérdéseket teszünk fel, amelyekre a nyomok közt keressük a választ. Például: mit mondanak a nyomok a történekről? Mit mondanak a történetek sorrendjéről? Az idejéről? A cselekmény motívumáról vagy céljáról? És így tovább.

A bűnjelváltozás

A világon minden folyamatos mozgásban és kölcsönhatásban van, ami változásokhoz vezet.⁵⁹ Ez alól nem kivétel a bűnügyi helyszín és a nyom sem. Abban a pillanatban, ahogy az elkövető befejezi a cselekményét, megkezd a kérlelhetetlen munkáját a természet. Legyen az a biológiai anyagok degradációja (holttest oszlása például) vagy korrózió; vagy legyen az a zuhogó eső és viharos szél. A nyomok értékelésekor erről soha nem feledkezhetünk meg.

A jelenségre, ha szükséges, bevezethetjük a „bűnjelváltozás” fogalmát.

A nyomok, szemlén történő felfedezésük előtt, az alábbi bűnjelváltozásokon mehetnek keresztül:

1. Az elkövetés és a szemle ideje közt jönnek létre vagy hurcolják be őket.

⁵⁹ Kognitív kriminalisztika: i.m. 129. o.

2. Változás az idő múlása miatt (többek között száradás, korrózió, oszlás).
3. Változás a természeti körülmények miatt (többek között hőmérséklet, csapadék, szél, napsütés).
4. Változás állati vagy emberi hatásra.
5. A munkájukat végző szakemberek általi át- vagy behurcolás, keletkezés, vagy az eleve ott lévő nyomok változtatása.
6. Végül – de nem utolsósorban – a tény, hogy nem minden nyomot fedeznek fel.

A helyszínt körülhatároló rendőrségi szalagot az elsőként kikerülő közrendvédelmi egységek fogják kihúzni, nem helyszínelők vagy nyomozók. A járőr a szalagot úgy húzza ki, hogy biztonságosan oda tudja kötni egy fához, villanyoszlophoz. Hány esetben vizsgálja felül a bűnügyi állomány a szalag elhelyezkedését, a lehatárolt terület nagyságát? Az érkező újabb és újabb szolgálati gépkocsik leparkolnak a szalag külső oldalán; potenciálisan olyan helyeken, amelyek még a helyszín részei, de a járőr ezt nem vette észre, mert nem dolga észrevenni (és nincs rá sem képezése, sem tapasztalata).

Valószínűleg minden nyomozó és helyszínelő rémálma az olyan helyszín, ahol rengeteg indifferens, bűnjelnek kinéző tárgy van. Például egy közparkban: számtalan cigarettavég, sörösdoboz, üdítős üveg, használt óvszer, sokszor vérfolt. Haj-, szőr- és elemi szálak millióiról nem is beszélve. A szabály – elméletben – egyszerű: attól, hogy a helyszínen van, még nem biztos, hogy összefügg a bűncselekménnyel. A helyszínelőkre különösen nagy felelősséget ró annak eldöntése, hogy mit rögzítenek és mit nem. A döntésnek és az alapjául szolgáló indokoknak ki kellene derülniük a helyszíni dokumentációból.

Az elkövető valamennyi tevékenysége bűnjelváltozást okoz. Idetartoznak a későbbi felderítést megnehezítő elkövetői módszerek, az előzetes kesztyűhúzástól a vér feltakarításáig minden tudatos tevékenység. De ide tartozik a helyszín beállítása, berendezése, hogy más bűncselekmény, más

motiváció látszata keletkezzen (például családon belüli erőszak helyszínének utólagos beállítása rablógyilkosságnak vagy idegen által elkövetett kéjgyilkosságnak). És idetartoznak az elkövető rituális cselekményei is, a holttest „felravatalozása”, megcsonkítása, vagy a helyszín kidekorálása bizonyos tárgyakkal, fényképekkel. A sértett tevékenysége is okozhat bűnjelváltozást: nem csak a védekezéssel, meneküléssel, hanem a bűncselekményt követő takarítással, tisztálkodással is.

Bűnjelváltozás történik továbbá a szemle alatt és után: a bűnjel megjelölése, közeli fényképezése, rögzítése, csomagolása, szállítása mind okozhat változást. Gondolhatunk a nyomkutatásra használt ibolyántúli fény DNS-roncsoló hatására, vagy arra, hogy a számok, nyilak, mércék kihelyezésével nyomokat teszünk tönkre vagy éppen telepítünk.

A bűnjelváltozás a legdrágábban felszerelt, legjobban képzett helyszínelők munkája közben is zajlik, hiszen megkezdődik a bűncselekmény lefolyása alatt, és zajlik még a laborban és a bűnjelkamrában is. Elkerülni, kiküszöbölni nem lehet; az elemzőmunkában ugyanakkor folyamatosan figyelembe kell venni. Ha rést találunk a rekonstruált események közt, gondolnunk kell arra is, hogy bűnjelváltozás miatt nem tudjuk pontosan összeilleszteni a kirakásunk darabjait.

A helyszínek fajtái

Turvey a hazai szakirodalomtól eltérően elsődleges, másodlagos és harmadlagos bűnügyi helyszíneket különböztet meg.⁶⁰ Lényegében a hazai felosztás szerinti „többes helyszín” pontosításáról van szó. Elsődleges helyszín mindaz, ahol a bűncselekmény „érdemi része” lezajlott: a rablás, a nemi erőszak, a gyilkosság. Másodlagos helyszín mindaz, ahol egyéb szükséges, de nem elsődleges cselekmények történtek: ahonnan a később meggyilkolt sértettet elraborták, vagy ahová a holttestét rejtették, illetve amivel mindeközben szállították. Harmadlagos helyszín mindaz, ahol nem történt elkövető és sértett közti interakció, például az elkövetés eszközének vagy a sértett ruháinak elrejtési helye. Harmadlagos helyszínt a sértett is

⁶⁰ Brent E. Turvey: i.m. 291–293. o.

létre hozhat, például ha a bűncselekmény után hazamegy és megtisztálkodik, akkor a tisztálkodásra használt holmin ott lehetnek az elkövető anyagmaradványai. (A hazai szakirodalomban a többes helyszínt „*elsődleges és további vagy kiegészítő helyszínekre*”⁶¹, „*alaphelyszínre és mellékhelyszínrre*”⁶² illetve „*elsődleges és másik helyszínrre*”⁶³ osztják fel.)

Külön figyelmet érdemel a holttest feltalálási helye, ami lehet elsődleges és másodlagos helyszín, függően attól, hogy ott történt-e az emberölés, ahol megtalálják a testét. Ha másodlagos helyszín, akkor számos kérdést kell feltennünk a holttest feltalálási helyével kapcsolatban:

1. Miért kellett elszállítani a testet az elsődleges helyszínről?
2. Miért választotta másodlagos helyszínné az elkövető éppen ezt a helyet? Kényelmi okokból? Ez volt közel, ezt ismeri korábbról, itt nem kell tanúktól tartania, itt megsemmisülnek a nyomok, vagy maga a hely része a rituálénak, fantáziaigényt elégít ki?
3. Hogyan történt a holttest szállítása? Vonszolásal, járművel? Be volt csomagolva?
4. Merre történt a szállítás, mi volt az útvonala?

Mindezeket túl megkülönböztethetünk kültéri és beltéri helyszíneket, továbbá járműveket és víz alatti helyszíneket. E négy kategóriát nem szükséges részletezni. Valamennyi helyszínnél fontos annak szűkebb és tágabb környezete, ide értve a megközelítési lehetőségeket, a lehetséges tanúkat, a forgalmat, sőt azt is, hogy milyen bűncselekmények fordulnak elő arrafelé (ha előfordulnak).

A támadás és az alkalmazott erőszak

E téma nagy része a viktimológiához tartozik, és ekként nem része ennek a tanulmánynak, néhány szóban azonban összefoglalom.

⁶¹ Lakatos (szerk.): i. m. 123. o.

⁶² Tremmel és mtsai (2009): i. m. 300. o.

⁶³ Gárdonyi (2017): i. m. 133. o.

Az áldozat megközelítése három módon képzelhető el: ismertségi vagy bizalmi viszony kihasználásával; csellel (kriminalisztikai szóhasználat: ürügy vagy legenda alkalmazásával); vagy meglepetésszerűen. A megközelítést követően maga a támadás lehet szóbeli fenyegetés (vagy megfélemlítés a puszta testi fölényvel), fenyegetés fegyver felmutatásával (ökölbe szorított kéztől a késen át a puskáig), vagy azonnali támadás.

A sértett lehetséges, hogy nem szegül ellen, mert megijed, megdöbben („lefagy”) vagy nincs lehetősége (meglepetésszerű azonnali támadás esetén). Az ellenszegülés lehet szóbeli, tetteges vagy passzív.

Forenzikus relevanciával rendelkezik, ezért részletesebben mutatom be az alkalmazott erőszak változatait⁶⁴:

1. Halálos erő: az emberélet kioltására alkalmas erő, ami az áldozat halálát okozza, vagy életveszélyes állapotba juttatja.
2. Professzionális erő: egy kifejezett sérülésfajta létrehozásához elegendő erő alkalmazása; személyes érzelmek, szenvedély nélkül. Ilyen lehet az egyetlen lövéssel való megölés, de akár tartozások miatt a láb eltörése is. Az elkövető nem időzik; nem végez kutatást, nem takarít maga után.
3. Brutális erő: ölési szándékkal vagy anélkül, haragtól, agressziótól áthatott bántalmazás. Komoly sérüléseket okoz még túlélő sértettek esetén is. Többek között ilyen lehet tompa tárgyjal többszörös ütés fejre vagy arcra, közeli lövés az arcba.
4. Túl-ölés (overkill): amikor az elkövető „túlgyilkolja magát”⁶⁵, több, túl sok halálos sérülés okozása a sértettnek, ami általában összegyűlt harag, illetve frusztráció eredménye. Többek között ilyen lehet a több közeli lövés, a tíznél több szúrás ugyanoda, a megfojtást követő fejlövés, a műanyag zacskó fejre húzása mellett még a zsi-

⁶⁴ Brent E. Turvey: i.m. 296–300. o.

⁶⁵ John Douglas – Mark Olshaker: Megszállottak, i.m. 23. o.

negelés. Ezt meg kell különböztetnünk attól az esettől, amikor a sértett nem azonnal hal meg, és ezért kell többször is sérülést okozni neki.

5. Kontrolláló erő: az áldozat mozgásának, védekezésének, segélykiáltásának erőszakos megakadályozása. Többek között ide tartozik a lefogás, a száj befogása, a sértett bezárása, összekötözése, szájának leragasztása vagy betömése.
6. Fegyvelmező erő: a sértetti védekezés megelőzése vagy megtorlása érdekében alkalmazott erőszak.
7. Védekező erő: támadás elhárítása, sérülés elkerülése érdekében alkalmazott erő. Ide értjük az áldozat önsértését is, amikor megsérül menekülés vagy a megkötözésére szolgáló kötél kicsomózása közben.
8. Elővigyázatossági erő: az elkövető törekvése a későbbi nyomozás megnehezítése érdekében; többek között ilyen például a test megégetése, savban oldása, az azonosítást megnehezítendő az ujjbegyek levágása.
9. Kísérletező erő: nem agresszív erőalkalmazás, célja inkább pszichológiai szükséglet vagy fantázia kielégítése. Ide tartozik a holttest harapdálása, halál után vagy haldoklás közben idegen tárgyak szájba tömése (gondoljunk ismét a Bárányok hallgatnak Buffalo Billjére!); vagy a holttest kizsigelése (gondoljunk ismét a Hasfelmetszőre!). Kísérletező erő alkalmazása jellemző lehet bizonyos szerektől bódult egyénekre vagy a súlyosan elmebetegre.
10. Kínzás: szándékosan fájdalmas, nem halálos sérülések okozása az eszméletén lévő áldozatnak. A motívum lehet valamilyen információ megszerzése, bosszú vagy nemi kielégülés.
11. Nemi erőszak formái: kifejezetten a nemi vágy kieléje céljából közösülés vagy fajtalanóság kikényszerítése, tárgyak elhelyezése a végbélben illetve hüvelyben, de idetartozik a mell harapdálása, sőt a post mortem eltávolítása is.

Fegyverek alatt most nem a büntetőjogi kategóriákat értjük; bármilyen olyan eszközre gondolunk, amivel sérülést lehet okozni. Nem minden elkövető használ fegyvert. Nagyon fontos, hogy az elemzés során a fegyverrel kapcsolatban csak meglévő bizonyítékokra támaszkodhatunk, nem bocsátkozhatunk feltételezésekbe.

Az alábbi kérdéseknek lehet relevanciája⁶⁶:

1. Mi volt a fegyver? (Többek között puska, kés, kő, kötél, ásó.)
2. Kié a fegyver? (Elkövetőé, sértetté, harmadik félé, ismeretlené.)
3. Hogy került a fegyver a helyszínre?
4. Hol találták meg a fegyvert? Az áldozat közelében, távolabb, másik helyszínen? Vagy nem találták meg?
5. A bűncselekmény melyik szakaszában használták? (Például megközelítés, támadás, nemi erőszak)
6. Mire használták a fegyvert? (A fenti erőszak-alkalmazások közül: kínzásra, fegyelmezésre, ölésre)

A bűnügyi orvosnak, igazságügyi orvosszakértőnek meg kell vizsgálnia minden egyes sebet, illetve meg kell ismernie minden szóba jöhető fegyvert. Nyilatkozni kell, hogy az adott fegyver az adott sérülést okozhatta-e, illetve hogy az adott sérülést mi okozhatta.⁶⁷ Gondolni kell arra, hogy az életmentés során is keletkezhetnek sérülések. Az eddigiekből láttuk, hogy kulcsjelentősége lehet a sérülés ante mortem vagy post mortem kialakulásának; ezt végső soron szövettani vizsgálatokkal lehet eldönteni.⁶⁸

A szexuális tevékenység rendkívül gazdag forrása az elkövető modus operandijának, kézjegyének, fantáziáinak, személyiségének. Túlélő sértett

⁶⁶ Brent E. Turvey: i.m. 300. o.

⁶⁷ Angyal Miklós – Kricskovics Antal: Élő és halott személy vizsgálata. In: Gárdonyi, Gergely (szerk.): Módszertani útmutató 1. bűnügyi technikusok részére. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar. Budapest, 2014. 111–119. o.

⁶⁸ Liwen He – Jiazhen Zhu: Distinguishing antemortem from postmortem injuries by LTB4 quantification. *Forensic Science International*, 1996/1. 11–16. o.
Forrás: [https://doi.org/10.1016/0379-0738\(96\)01938-X](https://doi.org/10.1016/0379-0738(96)01938-X)

alapos kihallgatásával rengeteg értékes adat birtokába juthatunk, de még a holttest vizsgálatakor is számtalan következtetést tudunk levonni.

Az elkövetői magatartás tervszerűsége

A következő fontos kérdés, amire a helyszín alapján választ kaphatunk, az az elkövető tervszerűsége.⁶⁹ Bár Turvey elutasítja a paradigmát, látnunk kell, hogy az FBI dichotómiája szerinti rendezett elkövető cselekszik tervszerűen. A tervszerűséggel kapcsolatos kérdések:

1. Mit hozott magával az elkövető a helyszínre? (Például a behatolás eszköze, fegyver, kötözőanyagok)
2. Mit használt, amit a helyszínen talált?
3. Mit vitt el az elkövető a helyszínről?
4. Hogyan vitte el azt az elkövető?
5. Hány elkövető vett részt a cselekményben? (Például egynél több férfi DNS-ét, egynél több cipő nyomatát találjuk a helyszínen)
6. A sértett konkrét célpont lehetett, vagy „csak” rosszkor volt rossz helyen? (Erre utalhat többek között a várakozás, lesben állás, követés)

Tervszerűsége utalhatnak az elkövető óvintézkedései, többek között például álarc viselése, a hang elváltoztatása. Ezek közül arra koncentrálok, amelyeknek a helyszínen nyoma marad vagy maradhat:

1. Például maszk, váltás ruha hátra maradhat a helyszínen.
2. Kesztyű, óvszer használatára utaló nyomok, elváltozások.
3. A sértett szemének bekötése.
4. Helyszín kiválasztása, időpont megválasztása. (De ez lehet véletlen is!)

⁶⁹ Brent E. Turvey: i.m. 304. o.

1. Nem feltétlenül az előre tervezettségre, de mindenképpen tudatos, összefogott viselkedésre utalhatnak az alábbiak:
5. Takarítás a helyszínen.
6. A test elszállítása másodlagos helyszínre.
7. Tűz okozása a helyszínen.

Alapvető óvintézkedés még az ismeretlen sértett választása is.

Annak megállapítása, hogy az elkövető magával vitt-e valamit a helyszínről, gyakran nagyon nehéz. Legtöbbször csak vallomások állnak rendelkezésre, a helyszínt vagy a sértettet a bűncselekményt megelőzően ábrázoló részletes fényképek ritkán. Az elvitt tárgyakat is csoportosíthatjuk:

1. Értékek („valódi” értéktárgyak, amiket pénzzé tud tenni);
2. Potenciális nyomok, nyomhordozók, bizonyítékok (amiket elővigyázatosságból visz el);
3. Trófeák: az erő, a győzelem jelképeként értelmezhető. A sértett ellenállásához, az ellenállás megtöréséhez, a sértett leigázásához, megalázásához kapcsolódik. Ilyen lehet a leszaggatott fehérnemű, a sértett igazolványa, hajtincse, akár testrésze. Ilyen lehet a fénykép, ami a bűncselekmény közben készült.
4. Szuvenírek: emléktárgyak, amelyek a „kellemes élmény” felidézését segítik. Ilyen lehet a lakásból elvitt fehérnemű (tehát nem az, amit épp viselt a sértett), fényképalbum, a sértetről a követés, figyelés alatt készült fényképek; vagy a sértett egy-egy, jellegzetes, nem feltétlenül értékes ékszere.

A nem tervszerű, rögtönzött viselkedési jegyek megítélése ugyancsak becsapós lehet. A véletlenszerűen kiválasztott áldozat lehet rögtönzött, de lehet tervszerű is. Az elemzők részéről hiba, ha véletlenszerűen kiválasztott áldozat esetén a többi körülményt, viselkedést is rögtönzöttnek ítélik.

Valószínűleg rögtönzött:

1. A bűncselekmény egy másik bűncselekmény vagy más (hétköznapi) tevékenység során történik meg. (Például a betörő otthon talál valakit.)
2. A bűncselekmény nagyon rövid idő alatt lezajlik.
3. Az elkövető kapkod – sok könnyen felfedezhető bűnjel marad hátra.
4. Az elkövető a közvetlenül „kéznél levő” tárgyakkal küzdi le a sérteztet.

Ezek csak példák, nem kimerítő a felsorolás.

A beállított helyszín

Valamennyi gyakorlott helyszínelőnek, nyomozónak megvan az az elsősorban tapasztalatokra építő intuitív képessége, hogy a helyszíneken gyanúnak találjon bizonyos körülményeket. Az ilyen gyanú feltámadása még nem bizonyíték; sőt, nem az alapos vizsgálat vége, hanem a kezdete.

Arról, hogy hogy néz ki például egy betörés helyszíne, mindenkinek van valamilyen ismerete. Ha máshonnan nem, filmekből vagy egyéb popkulturális termékekből. Amikor azonban ilyen ismeretekkel felvértezve megpróbálja a helyszínt hasonlóra alakítani, óhatatlanul olyan hibákat fog elkövetni, amelyek a gyakorlott helyszínelőnek szemet szúrnak. A filmekben a kellékes egy végeredményt, egy valamilyen tevékenység eredményeként létrejött állapotot állít be, nem pedig magát a tevékenységet hajtja végre, és ez óriási különbség. A betörő nem felfordulást csinál, hanem tervszerűen és szervezeten átkutatja a tipikus helyeket. A laikus szemnek a végeredmény persze így is „felfordulás” lesz, de a gyakorlott szakember észre veszi a különbséget. A tapasztalt betörő nem időzik a helyszínen a kelleténél többet; lesznek olyan helyek, amelyeket nem néz meg, mert bűnözői karrierje során felmérte, hogy egy irodában, üzletben vagy otthonban milyen típusú értéktárgyaknak mi a tipikus tárolási helye. Például ha készpénzt keres, akkor a táskákat, kabátzsebeket, borítékokat fogja átnézni; borítékokat keres az ágynemű közt is. Ha ékszert keres, akkor többek között dobozkákat, bonbonírt fog kinyitni, fiókokat fog kihúzni. Viszont egyik esetben sem

fogja például felborítani a bútorokat, vagy szétszórni a konyhai eszközöket, mert az időigényes, zajjal jár, és önveszélyes is lehet. Természetesen attól, hogy fel van borítva a bútor, még nem lesz automatikusan önbetörés a helyszínen, de szokatlanságával az ilyen körülmény szemet szúr, és a szakembert magyarázat keresésére sarkallja.

A holttest

A holttest végső feltalálási helye meglehetősen objektív bizonyíték. Ugyanakkor az elkövető számára rendkívül kockázatos dolog a holttest szállítása és annak kihelyezése a másodlagos helyszínrre. Számtalan szerző végzett vizsgálatokat avval kapcsolatban, hogy mitől függ a holttestek elszállítása másodlagos helyszínekre. A rendezett-rendezetlen dichotómiában a holttest szállítása, rejtése rendezett elkövetőre utal. A haragvó-szadista dichotómiában a haragvó az, aki valószínűleg ott hagyja a helyszínen a holttestet. Minél fiatalabb a sértett, annál valószínűbb, hogy a holttestét elszállítják. A nem egyedül élő elkövető valószínűleg elszállítja a holttestet. Ha ismerték egymást korábról, és a közelmúltban konfliktusuk volt, akkor valószínűleg nem szállítja el a holttestet az elkövető. Ezek természetesen nem kőbe vésett szabályok.⁷⁰

A holttest feltalálási helyével kapcsolatos kérdések lehetnek⁷¹:

1. Az elkövetés melyik pontján került a test a helyszínrre?
2. A test fizikailag hogy került a helyszínrre?
3. A test fizikailag hogy került a végső testhelyzetbe?
4. Miért éppen az adott helyre került a test?
5. A test elhelyezkedése és helyzete megfelel az ügy további adatainak?
6. Utal valami arra, hogy a holttestet szándékosan rendezték adott testhelyzetbe, adott körülmények közé?

⁷⁰ Eric Beauregard – Jessica Field: Body Disposal Patterns of Sexual Murderers: Implications for Offender Profiling. *J Police Crim Psych* (2008) 23:81–89. o.

⁷¹ Brent E. Turvey: i.m. 308. o.

7. Amennyiben igen, mi a jelentősége az adott testhelyzetnek, elhelyezkedésnek?
8. Kinek hordoz jelentést, kinek szánta az elkövető a holttest elrendezését? Saját magának rendezte el (fantáziái, vágyai miatt), a sértett számára jelentős az elhelyezkedés (bosszú, megalázás, büntetés), vagy a felfedező tanúknak kívánt vele üzeni?

Továbbá nagyon jelentős kérdés a holttest állapota, ami a helyszíni halottszemlén, majd a boncoláson fog kiderülni.

Az áldozat meglepetésszerű, azonnali leütése – mint fentebb szóba került már – általában szociálisan inkompetens személyre jellemző, aki még azzal a nővel sem tud beszélgetést kezdeményezni, akit meg akar ölni.

A tervszerűen cselekvő elkövető, ha nem nagyon fiatal vagy kezdő (gyakorlatlan), akkor valószínűleg tompa tárggyal vagy fojtogatással végez áldozatával, nem pedig késsel. A kés sokkal több nyomot hagy: például véres lesz tőle az elkövető keze, ruházata, gépkocsija, ráadásul adott esetben még több szúrás esetén is másodpercekig él és kiabál a sértett. Nem így a fejre mért ütések vagy a fojtás esetén.

A halál utáni nemi tevékenység is árulkodó; ez is általában arra utal, hogy az illető szociálisan és szexuálisan inkompetens, még úgy sem tud vagy akar nemi kapcsolatot létesíteni egy hús-vér nővel, hogy azt teljesen a markába kaparintotta, és tényleg azt tesz vele, amit csak akar. A halál utáni csonkítások, zsigerezés és egyebek viszont már bonyolult fantáziaképeket elégítenek ki, vagy komoly elmebajról árulkodnak. A mell levágása (általában) kivétel, azt a szakirodalom még a nemi (jellegű) tevékenység közé sorolja.

A holttest elrendezése informatív. Az elkövető haragjára, megvetésére utal, ha valamilyen lealacsonyító pózba rendezi a testet, vagy levágja és közszemlére teszi a haját. Ugyanígy, ha szeméttelenen dobja ki a tetemet.

Lehet, hogy a testet éppen csak kidobja a kocsijából vagy ledobja a hídról, egy véletlenszerű helyen, esetleg víz alá rejti – ekkor feltehetően a későbbi nyomozást akarja megnehezíteni.

Az is lehet, hogy szándékosan úgy helyezi el a testet, hogy megtalálják, és a választott póz kegyeletteljes – ebben az esetben lehetséges, hogy megbánást mutat az elkövető. Ami nem azt mutatja, hogy fel fogja adni magát a rendőrségen, hanem azt, hogy nem haragvó típus. Bizonyos elkövetők esetében, ha a valóság nem felel meg az előzetes fantáziáknak, mert például a valódi sértett (a pornófilm-szereplőkkel ellentétben) nem „élvezi” a szexet, hanem zokog és tiltakozik, az elkövetőt szégyenérzet fogja gyötörni. Az ilyen bánik tisztelettel a holttesttel, kíséri figyelemmel a későbbi történéseket, sőt esetleg felkeresi a sértett sírját is.⁷²

Ismét más elkövetők üzeneteket hagynak, amiben a nyomozó hatóságot provokálják. Ők nem mutatnak megbánást; énképük megerősítésének fontos eszköze, hogy okosnak, ravasznak, férfiasnak tűnjenek, akik képesek packázni a bűnüldözőkkel.

Karibi származású elkövetők az Egyesült Államokban a kábítószerrel kapcsolatos leszámolások, gyilkosságok során egészen sajátos, vallási vagy mágikus szimbólumokat hagynak hátra, amikből értő szem azonnal látja, hogy milyen nép tagja és mi miatt hajtotta végre a bűncselekményt.⁷³

John Douglas beszámol egy ügyről, ahol az édesanya bejelenti kisfia elrablását, de közben ő végez vele. Az asszony a bűncselekmény látszatának keltésekor több hibát is ejt, mert úgy rendezi meg a körülményeket, ahogy filmélményei alapján szerinte azoknak ki kell néznie; persze egy valódi elkövető nem úgy járna el. A legelső rendőrségi bejelentést visszahallgatva az FBI viselkedéselemzőjének gyanús lesz, hogy kisfia eltűnését az édesanya az „elrabolták” szóval fejezi ki, holott a szülőkre sokkal jellemzőbb, hogy az utolsó pillanatig hártják a legrosszabb lehetőséget. Később egyre komolyabb ellentmondásokba keveredik, ezért poligráfos vizsgálatnak vetik alá. A poligráf feltárja, hogy hazudik; erre megtörik, bevallja az emberölést, és a nyomozókat a holttesthez vezeti. A holttest rendesen fel van öltöztetve kis téli kezeslábasába, gondosan meleg pokrócba van bugyolálva, és úgy került egy vastag, erős zsákba. Douglas szerint az ügyben

⁷² John Douglas – Mark Olshaker: Sötétség, i.m. 64. o.

⁷³ Allysha Winburn: Afro-Cuban Ritual Use of Human Remains: Medicolegal Considerations. *Journal of Forensic Identification*. 2017/1. 1–30. o.

eljáró személyiségelemző elmondta a nyomozóknak, hogy ha előbb találják meg a holttestet, a viselkedéselemző akkor is az édesanyát jelöli meg legvalószínűbb elkövetőnek. A gyermekrabló vagy a pedofil gyilkos ugyan miért bajlódna a kis holttest gondos felöltöztetésével? Ez a viselkedés bizony olyasvalakire mutat, aki még holtában is gondoskodik a kisgyermekről, melegen felöltözteti és megóvjá a hidegtől, az időjárástól.⁷⁴

Az úgynevezett túl-ölés is rendkívül beszédes lehet. Ennek egyik változata az extrém sok halálos sérülés okozása rövid idő alatt, például a tucatininál több késszúrás a nyakra, fejre, arcba. Ez nagy valószínűséggel régóta gyűlő, kirobbanó haragra utal. 2019 márciusában Új-Zélandon egy fegyveres férfi ötven muszlim hívőt gyilkolt meg egy mecsetben, katonai löfegyverekkel; az esetről közzétett videójában jól látjuk, hogy a halottakba, haldoklókba is bele-belelő. Esetében ez az isteni igazságosztó, a megfellebbezhetetlen ítélet végrehajtójának attitűdje, ami a kártékonynak és alacsonyabb rendűnek gondolt áldozatok iránti teljes megvetést, a részvét teljes hiányát és a fanatikus küldetéstudatot jelenti.

Douglas beszámol egy egész család sérelmére elkövetett emberölésről, ahol a két szülő mellett a tizenegy éves lányt és a kilencéves fiút is meggyilkolta az elkövető, zsineggel összekötözte majd megfojtotta őket. A kislány volt, akivel – a jelek szerint – a legtöbbet időzött, őt az alagsorba vitte, egy csőhöz kötözte, levagdalta róla a ruhákat. Nemi aktusra nem került sor, azonban – a nyomok alapján – önkielégítést végzett a kislány holtteste mellett. Ez elárulja, hogy rendkívül férfiatlan az illető: nyilvánvaló szexuális fantáziák rabja, ennek ellenére nem képes vagy nem akar megerőszakolni egy felnőtt nőt, még ha össze is kötözte; és a kislánnyal sem tud vagy akar, mindössze a helyzetet élvezni ki. A kisfiút is zsineggel fojtotta meg, de ezt követően műanyag zacskót is húzott a fejére. Ez túl-ölési magatartás, szükségtelen a tett elkövetéséhez; Douglas személyiségrajza szerint a kisfiú meggyilkolása során érzett valami megbánást az elkövető, ezért takarta el az arcát. Az elkövető alapvető motívuma – a szexuális fantáziák kiélése mellett – az lehetett, hogy nyitott, szociális, boldog családban élő, elismert,

⁷⁴ John Douglas – Mark Olshaker: Sorozatgyilkosok, i.m. 294–297. o.

a közösségük értékes tagjának számító embereket alázza meg, életükért könyörgő, rettegő roncsokká silányítsa őket. Így érezve azt, hogy fölöttük áll, hogy értékesebb náluk, mert erre egyébként az életben nincs lehetősége. Douglas személyiségrajza azt valószínűsíti, hogy az elkövető csonka családban nőtt fel, következetlenül nevelő, de erős anya mellett; az apja elhagyta őket vagy meghalt, és nagyjából akkor, amikor az elkövető anyai idős volt, mint a meggyilkolt kisfiú. Azért takarta el az arcát, azért érzett megbánást, mert gondolatban a kisfiúval azonosította magát.⁷⁵

Záró gondolatok

A személyiségelemzés, az elkövetői személyiségprofil megalkotása létező eszköz a bűnözés elleni harcban. Nem áltudomány, de nem is csodaszer.

Ebben az írásban megkíséreltem körüljárni a viktimológia, az elkövető pszichológiai és pszichiátriai sajátosságai és az elkövetés helyszínének hármasa közül a bűnügyi helyszínt, az ott begyűjthető, „közönséges” bűnjeleken túlmutató adatokat, és azok felhasználását az elkövetők személyiségjegyeinek megítélésére. Ehhez elhatároltam egymástól a helyszíni szemlét, a helyszínelemzést és a bűncselekmény-rekonstrukciót. Bemutattam a tág értelemben vett nyomok új, elemzői megközelítését. Áttekintést adtam a helyszínek alapvető típusairól, az elkövetők tipológiájáról. Metodológiai okokból nem részleteztem a nemi erkölcs elleni erőszakos bűnözők profilozását, mert az nagyban támaszkodik a sértett elmondására, kisebb mértékben a helyszínrre. Terjedelmi okokból nem vizsgáltam a gyűjtogatásokat.

A művel alapvető célom egyrészt a profilalkotásban rejlő, tudományosan megalapozott lehetőségek beépítése a rendőri gyakorlatba és a kriminalisztika oktatásába, másrészt felhívni a figyelmet a bűnügyi helyszínben rejlő további, eddig talán nem kiaknázott lehetőségekre. Megteremtteni a szakmai diskurzust, ahol nyomozók, helyszínelők, forenzikus szakértők, pszichológusok egymástól tanulva tökéletesítik saját szakmai módszertanukat.

⁷⁵ John Douglas – Mark Olshaker: Megszállottak, i.m. 23–27. o.